

**La configuració del
paisatge medieval:
el comtat de
Barcelona fins el
segle XI**

9. L'acció humana sobre el territori

Arribats a aquest punt, un cop exposats els recursos metodològics, avaluades les potencialitats i limitacions de les fonts, i havent-nos aproximat a la percepció i a l'organització bàsiques del territori i a la seva evolució, ens endinsarem ara en els aspectes que ens poden nodrir elements per a la comprensió i l'anàlisi del paisatge i de la seva evolució, d'acord amb el model que hem plantejat al capítol 1. Com veurem, tant la fragmentació de les fonts com dels propis estudis ens obligarà sovint a plantejar qüestions que restaran sense respostes i per a les quals no podrem anar més enllà de la formulació d'hipòtesis interpretatives. En tot cas, pensem que aquesta tasca és important per a assenyalar vies de recerca que progressivament poden, i sense dubte aportaran, dades que ens permetran en el futur aconseguir una anàlisi i un coneixement històric més precisos.

L'estructura d'aquest capítol l'hem articulada a partir de l'actor fonamental: els pobladors. És en relació a ells que considerem tant la seva distribució en el territori com l'estructura física dels espais d'hàbitat, sense descuidar un aspecte que tot i no tenir una significació espacial, sí que la té pel propi sentit de la recerca històrica: les condicions de vida.

En un segon apartat tractarem les relacions de poder i del control partint de les dues manifestacions territorials que millor les expliciten: els castells i les esglésies.

El tercer apartat se centrarà en un aspecte d'importància cabdal com són les comunicacions i, en especial, l'articulació de la xarxa viària.

Dels diversos apartats en que hem dividit el capítol, és el quart el que pren una major extensió i complexitat atès que se centra en l'anàlisi de tota l'activitat productiva i, en definitiva, de la que major incidència té en el paisatge. Si bé presenta una notable complexitat, potser també és sobre la que les fonts ens ofereixen una major riquesa informativa.

Finalment el cinquè apartat el dediquem a una aproximació als intercanvis i a la importància del mercat en el desenvolupament de la societat medieval.

9.1. Els pobladors i la seva distribució

Característiques dels pobladors

“Els pagesos aprisiadors de les terres sud-pirinenques de la Catalunya Vella procedien en primera instància de les valls del Pirineu i el Pre-pirineu, i després també dels vells vici i villae hispanoromans i visigots de les àrees no muntanyenques. En unes i altres zones s’entrà als segles VIII i IX en un procés d’expansió demogràfica que obligà a eixermar els contorns de les terres velles i que llançà excedents cap a zones més allunyades. Així s’ompliren els buits que els progressos de la conquesta militar, a la fi del segle VIII i principi del IX, havien deixat darrera seu. Però no tots els pobladors eren originaris de la Marca; també hi havia occitans, gascons; monjos mossàrabs procedents d’al-Andalus; aragonesos, com els fundadors de Santa Maria i Sant Urbici, de Serrateix; i hispani, és a dir, pagesos vinguts directament d’al-Andalus o que cap al 780 havien emigrat a Septimània i d’aquí reemigraren al segle IX cap a la Marca Hispànica. Aquesta diversitat d’origen dels repobladors, juntament amb la pervivència d’un substrat pre-romà, més o menys modificat per aportacions culturals i ètniques de pobles dominadors de Catalunya -romans, germànics, àrabs- i de simples minories immigrades -jueus-, resta ben palesa en la variada antroponímia de l’època: noms gots (Riculf, Alfons, Alaric, Berà, Ricosind), hebreus (Elies, Salomó), bascs (Zató, Soleiman), indígenes (Castel·là), cristians (Cristià, Esperandéu, Homdedéu), germànics diversos (Àtila, Witeric, Odesind, Ansemund, Gerberga), etcètera”.(SALRACH, 1987: pàgs. 204-205).

En aquest text de Josep M. Salrach es dibuixa tota la problemàtica i la complexitat que envolten l’intent de definir les característiques dels pobladors d’un territori que, a més, avui definim com una unitat territorial que en el moment inicial al que ens referim no existia.

La definició de les característiques dels pobladors ens planteja, ara per ara, més preguntes que respostes. Quina era la base que havia deixat la romanització? Quin va ser l’impacte dels pobles germànics sobre aquesta base? La irrupció musulmana com va afectar la situació precedent? Quan s’inicia el procés de migració cap al Vallès, Maresme, Barcelona i Penedès, quina era la situació sobre la que s’assentaven els nouvinguts?

Les fonts documentals pràcticament no ens aporten dades sobre aquests aspectes, més enllà de l’antroponímia (també influenciada per les modes), i per les que indirectament ens pot proporcionar la toponímia. Necessàriament ens hem de valer de les fonts arqueològiques i en especial les referides a l’estudi de les necròpolis²⁴.

24

Tot i que la importància de l’estudi complet de les necròpolis, amb especial referència als estudis antropològics, està plantejada a casa nostra des de força temps, no s’ha aconseguit un desenvolupament òptim de la recerca, malgrat les iniciatives endegades a l’inici dels anys 1980 (RIU, 1982)

A la zona i cobrint tota la franja cronològica en estudi coneixem un total de 157 necròpolis (veieu la figura 54). La informació que aquestes ens proporcionen sobre els pobladors és, però, molt limitada atès que el nombre d'estudis antropològics disponibles és molt escàs. Els moments d'excavació són molt diversos i per tant, el rigor de la metodologia d'excavació també. L'atenció prestada a les restes antropològiques ha estat sovint escassa i el nombre d'individus analitzats antropològicament encara ho és més. Concretament disposem d'estudis per a les necròpolis següents²⁵:

Taula 28

Taula amb indicació de les necròpolis de les quals es disposa d'estudis antropològics.

Lloc	Individus	Cronologia
Santa Margarida de Martorell (Baix Llobregat)	33	s. VI-XIII
Mare de Déu de Bellvitge (Baix Llobregat)	6	s. XII
Santa Maria de Cervelló (Baix Llobregat)	2	s. IX-XI
Sant Nicolau (Vallès Occidental)	23	s. XI-XIII
Sant Vicenç de Jonqueres (Vallès Occidental)	5	-
Sant Andreu d'Orrius (Maresme)	1	s. XIII-XVIII
Badalona (Maresme)	2	-
Sant Jaume dels Domenys (Alt Penedès)	5	s. X
Sant Marçal de Terrassola (Alt Penedès)	6	s. IX-X
Sant Pere Sacama (Baix Llobregat)	7	s. XII-XIII
Total	90	

Com podem observar, el nombre d'individus (noranta) és notablement baix i si a més considerem el marc cronològic, es veu reduït pràcticament a la meitat. Darrerament s'estan duent a terme estudis en individus excavats al conjunt de les esglésies de Terrassa, però encara no han estat publicats.

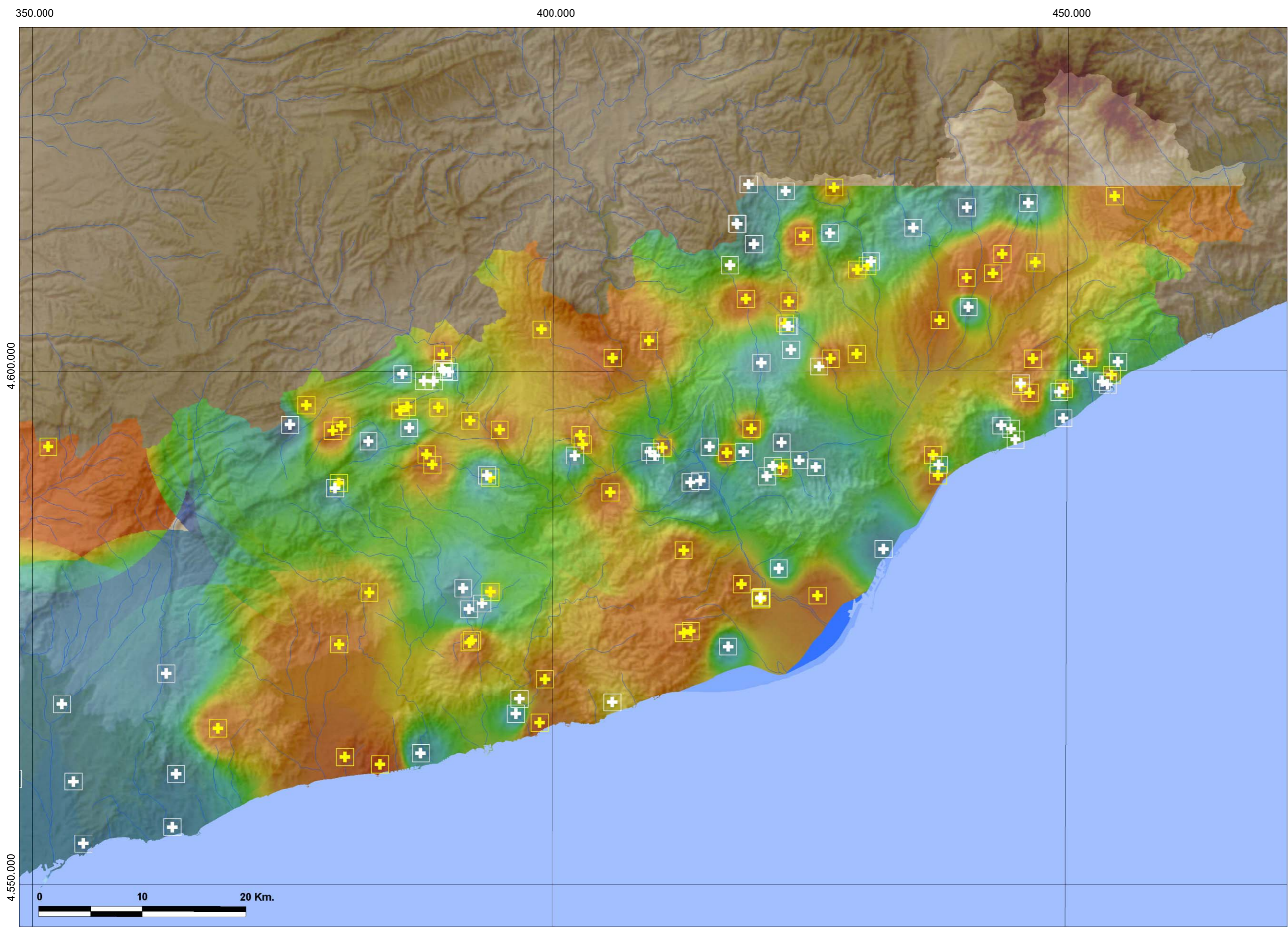
En aquest estat de la investigació, el cert és que no sembla pas que puguem anar més enllà de l'estudi realitzat per Elisenda Vives (VIVES: 1990), una part del qual es basava ja en la necròpolis estudiada a Santa Margarida de Martorell²⁶. Lamentablement també, tot i que l'excavació arqueològica ha ampliat considerablement l'estudi d'aquesta necròpolis des d'aquella data, els estudis antropològics es van veure frenats i tot just ara s'han reprès.

²⁵

Les dades per a l'elaboració d'aquest quadre procedeixen de VIVES: 1990, i MURIEL-PUJOL: 2003.

²⁶

L'estudi del jaciment arqueològic de Santa Margarida presenta característiques especials tant pel que fa al jaciment, com al fet que estigui sent estudiat de forma intensiva. La necròpolis ha estat tractada en diversos articles específics: NAVARRO-MAURI: 1987; 1992a i 1992b, FARRENY-MAURI-NAVARRO: 2002.

Mapa amb la distribució de les necròpolis documentades i interpolació generada a partir de la seva datació inicial. En aquesta els colors blau i verd indiquen cronologies més antigues, mentre que el vermell indica les dates més recents.

Els signes de necròpolis en blanc assenyalen les que han estat considerades anteriorment a la figura 22 i comentades a l'apartat 6.2.

La migradesa de les dades ens aboca necessàriament a una imprecisió que no ens resol els interrogants inicials. Tot porta a pensar en el predomini i la pervivència de base del substrat que s'havia perfilat durant el període romà, sobre el que s'implanta una població visigòtica que veiem d'un impacte demogràfic considerablement baix. Josep Maria Salrach avalua la immigració goda establerta a la península en un 2,2 per 100, tot assenyalant les interpretacions d'altres autors que doblen aquest valor (el 4,4) o que en el cas més extrem l'arriben a situar en un 10 per 100. En tot cas, una situació manifestament minoritària (SALRACH: 1987, pàg. 94).

La indefinició d'unes característiques antropològiques que puguem considerar com a definitòries d'aquesta població encara dificulta més la interpretació i l'avaluació de les dades de les necròpolis i la seva vàlua com a font demogràfica. Tal i com assenyalava ja Elisenda Vives (VIVES: 1990, pàg. 169), s'identifiquen trets característics pròxims a la població nòrdica, tot i la dificultat de diferenciar-los dels que podrien correspondre als individus definits com del tipus mediterrani robust, amb una distribució geogràfica extensa. Hem observat la correspondència entre aquest tipus antropològic i una certa singularitat de les tombes on foren enterrats en el cas de la necròpolis de Santa Margarida, però això en cap cas pot ser considerat com a general. És una dada que solament pot prendre valor i significació en tant que sigui observada i contrastada en una mostra arqueològica molt més àmplia. Els caràcters nòrdics, la progressiva desaparició de tipus més paleomorfs, com els braquicèfals, i el desdibuixament de les formes clàssiques del tipus mediterrani gràcil indica, de fet, que s'està donant una transformació que dona lloc a la situació de molts individus, com més va més, en la categoria d'inclassificables.

El paper que en tot aquest procés jugarà l'aportació de població musulmana, de la qual no coneixem cap estudi antropològic ni la identificació de cap necròpolis, i la influència del procés de repoblació, que comporta una recàrrega demogràfica progressiva i quantitativament important del territori del comtat de Barcelona, és ara per ara, pel que fa als trets antropològics dels individus, una incògnita i, com a conseqüència, no hi ha possibilitats d'assajar una interpretació clara per a caracteritzar la població i explotar amb més intensitat les dades que ens proporcionen les necròpolis.

De totes formes, si considerem la informació estratigràfica de les necròpolis que han estat excavades amb metodologia més rigorosa, ens adonarem que un tret característic és la continuïtat de poblament en força indrets. És cert que no en podem fer una avaluació quantitativa, però si rebatre els models que apunten al predomini de la discontinuïtat. Una situació que ja qüestionava, ni que fos tímidament, Pierre Bonnassie (BONNASSIE: 1979, pàg. 113).

Tornarem després a les dades antropològiques i a l'estudi de les necròpolis per aproximar-nos primerament a les condicions de vida de la població i, després, al

procés de control creixent dels espais cementirials per part de l'església i a les repercussions espacials que això comportarà.

La distribució de la població

El problema de la informació que sobre la població ens proporciona l'estudi de les necròpolis ja ha estat parcialment enunciat a l'apartat anterior. Si ara ens centrem en dues qüestions demogràfiques bàsiques, quantitat i distribució de la població, veurem un cop més com les necròpolis ens resulten insuficients. Primerament hi ha dificultat per avaluar la representativitat que com a mostra tenen les necròpolis estudiades i encara, dins d'elles mateixes, quina tenen en relació a la zona d'influència immediata. En segon lloc, l'estudi de les necròpolis medievals presenta aspectes no suficientment resolts i tant importants com la datació. Ara per ara les datacions tipològiques no es poden considerar per si soles com a suficients, tot i que sí que orientatives en molts casos. De totes maneres caldria una revisió sistemàtica per resoldre problemes de datació derivats de la metodologia d'excavació. La publicació de l'excavació d'unes tombes, a les quals els hi ha estat atribuïda una datació determinada, no significa que necessàriament puguem acceptar-la. Cal que tinguem en compte el context estratigràfic, i això no sempre és possible ja. Igualment hem observat com la cronologia d'algunes tipologies s'ha desplaçat cap a dates més reculades d'uns anys cap aquí, sense que això estigui sempre suficientment justificat pels investigadors, ni que, en cas de ser acceptat, hagi comportat la revisió de les estudiades amb anterioritat.

Caldrà encara afegir la dificultat per datar no ja les tombes, sinó el període d'ús de les necròpolis. Com dèiem abans, disposem de molt poques seqüències estratigràfiques d'espais cementirials.

Aquestes disfuncions en la qualitat de la informació no invaliden la seva utilització, però cal fer-ho amb les reserves necessàries. Això és possible gràcies a la possibilitat de contrastació que ens ofereixen altres traces arqueològiques que també evidencien la presència de població, i les fonts documentals.

Taula 29

Taula indicant el nombre absolut i el percentatge de necròpolis, per rangs cronològics.

Període	Nombre	Percentatge
Fins el 900	102	67%
900 - 925	14	9%
925 - 950	3	2%
950 - 975	2	1%
975 - 1000	8	5%
1000 - 1025	9	6%
1025 - 1050	5	3%
1050 - 1075	6	4%
1075 - 1101	3	2%
Total	152	

El conjunt de restes arqueològiques, en la seva majoria, són precisament testimonis de la distribució de la població, ja que corresponen generalment a vestigis d'hàbitat, necròpolis, fortificacions, esglésies, estructures d'emmagatzematge (habitualment sitges), etc.

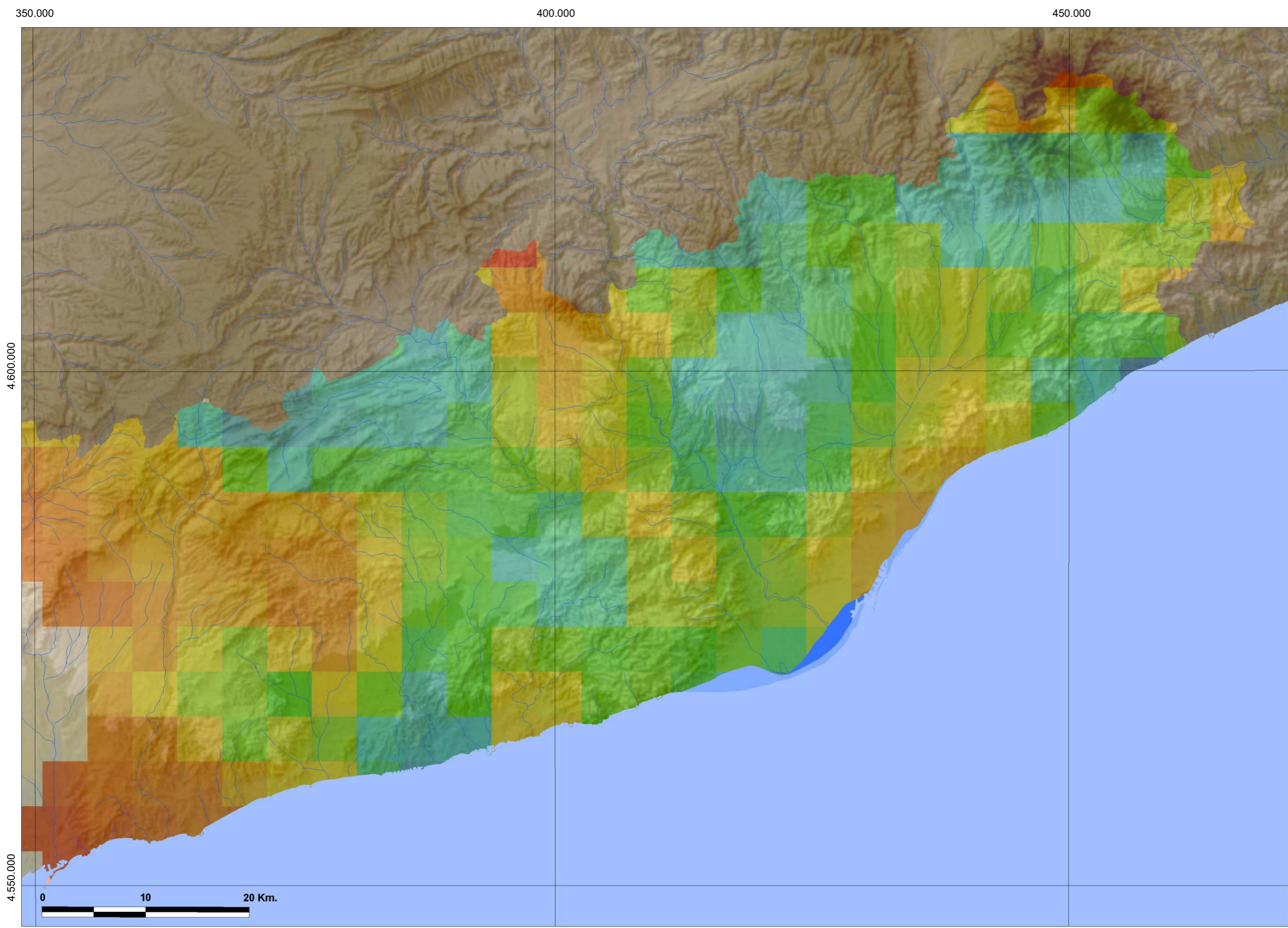
Taula 30

Taula indicant el nombre absolut i el percentatge de llocs arqueològics documentats, per rangs cronològics.

Període	Nombre	Percentatge
Fins el 900	146	20%
900 - 925	46	6%
925 - 950	22	3%
950 - 975	52	7%
975 - 1000	96	13%
1000 - 1025	117	16%
1025 - 1050	78	11%
1050 - 1075	90	12%
1075 - 1101	75	10%
Total	722	

La diferència de percentatges i nombre absolut en relació a les taules 11 i 12 és conseqüència del fet que aquí es consideren el nombre total de llocs, amb independència que en el mateix hi coincideixen més d'una classe de restes.

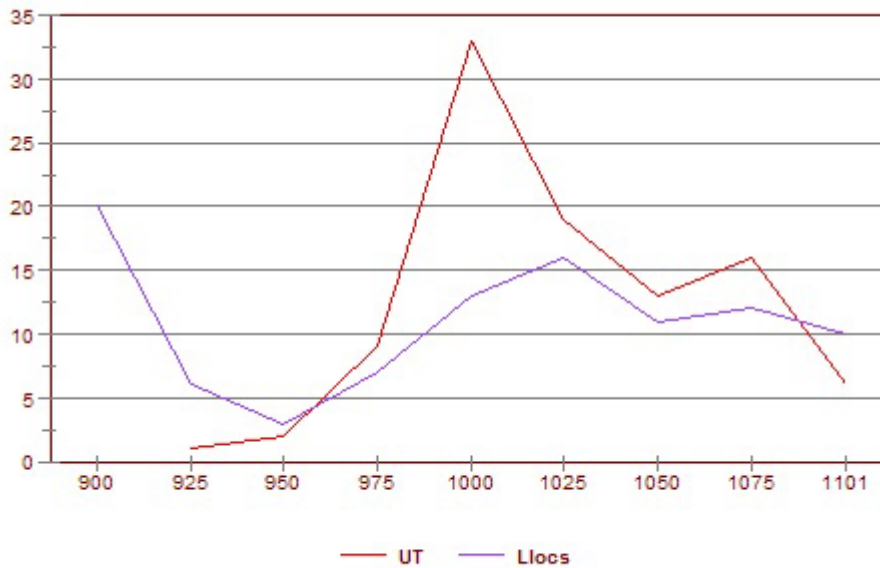
La distribució cronològica i la classificació d'aquests llocs ha estat ja comentada a les taules 11 i 12. Caldrà ara prestar atenció a la distribució espacial, a més de la cronològica. Una primera aproximació ens l'ofereix el mapa de la figura 55, on hi podem veure una representació de la interpolació obtinguda a partir de la datació dels diversos llocs i de la seva distribució espacial.

Mapa amb la interpolació generada a partir de la distribució territorial i la datació de les restes arqueològiques.

Figura 56

Comparació entre el percentatge d'UT identificades documentalment i el nombre de llocs arqueològics datats, per rangs cronològics.

Paral·lelament serà bo comparar la seqüència que ens proporcionen les fonts arqueològiques i les documentals. Ja hem vist anteriorment que les fonts documentals comencen a representar un percentatge significatiu un cop entrat el segle X. Contràriament, les fonts arqueològiques experimenten una davallada constant fins el 950. De totes maneres, cal tenir en compte que el punt de partida atribuït a l'any 900 no es pot considerar suficientment significatiu ja que en realitat acumula un seguit d'informació que correspon a una franja cronològica molt més àmplia que no pas la seqüenciació de referència de 25 anys que utilitzem a les gràfiques i mapes, de manera que la primera fita cronològica comparable se situa al 925.

És suggerent la similitud de tendències que ambdues corbes posen de relleu, el que amb força versemblança ens pot ajudar a aproximar-nos a un cert indicador del dinamisme en l'ocupació i ordenació territorial, tot fent èmfasi en el fet que partirem d'una valoració més qualitativa que no pas quantitativa de les dades. És cert que un percentatge important dels llocs arqueològics correspon a esglésies i fortificacions, que a més apareixen habitualment esmentades en la documentació, contràriament amb el que succeeix amb els llocs d'hàbitat coneguts arqueològicament, fet que podria afavorir una certa aproximació d'ambdues corbes. Cal assenyalar que per a la datació dels llocs arqueològics s'ha utilitzat la datació que proporciona l'arqueologia, no la de la primera menció documental del lloc, encara que aquesta sigui coneguda.

Ens fixarem ara en la informació territorial que ens proporcionen els mapes de les figures 55 i 57, que han de ser tinguts com una primera aproximació general i sobre la que cal considerar també la desviació que introdueixen aspectes com els patrons

de conservació i els d'intensitat de la recerca, ja que el territori no ha estat sotmès en cap cas a un mostreig sistemàtic.

El mapa de la figura 55 evidencia alguns dels problemes que hem comentat anteriorment pel que fa a les fonts arqueològiques en relació a l'estudi de la distribució de la població i de l'ocupació del territori. Primerament, les àrees de Barcelona i Tarragona apareixen representades de forma equívoca donada la densitat de restes i la seva àmplia cronologia. Hem preferit no filtrar les dades a l'entorn d'aquests dos nuclis prou singulars, en benefici del manteniment d'una representació conjunta que ponderés les dades en relació a la resta del territori, i que a més introduiria més elements de distorsió en no disposar d'una base informativa prou completa que assegurés una continuïtat del registre almenys des d'època romana²⁷.

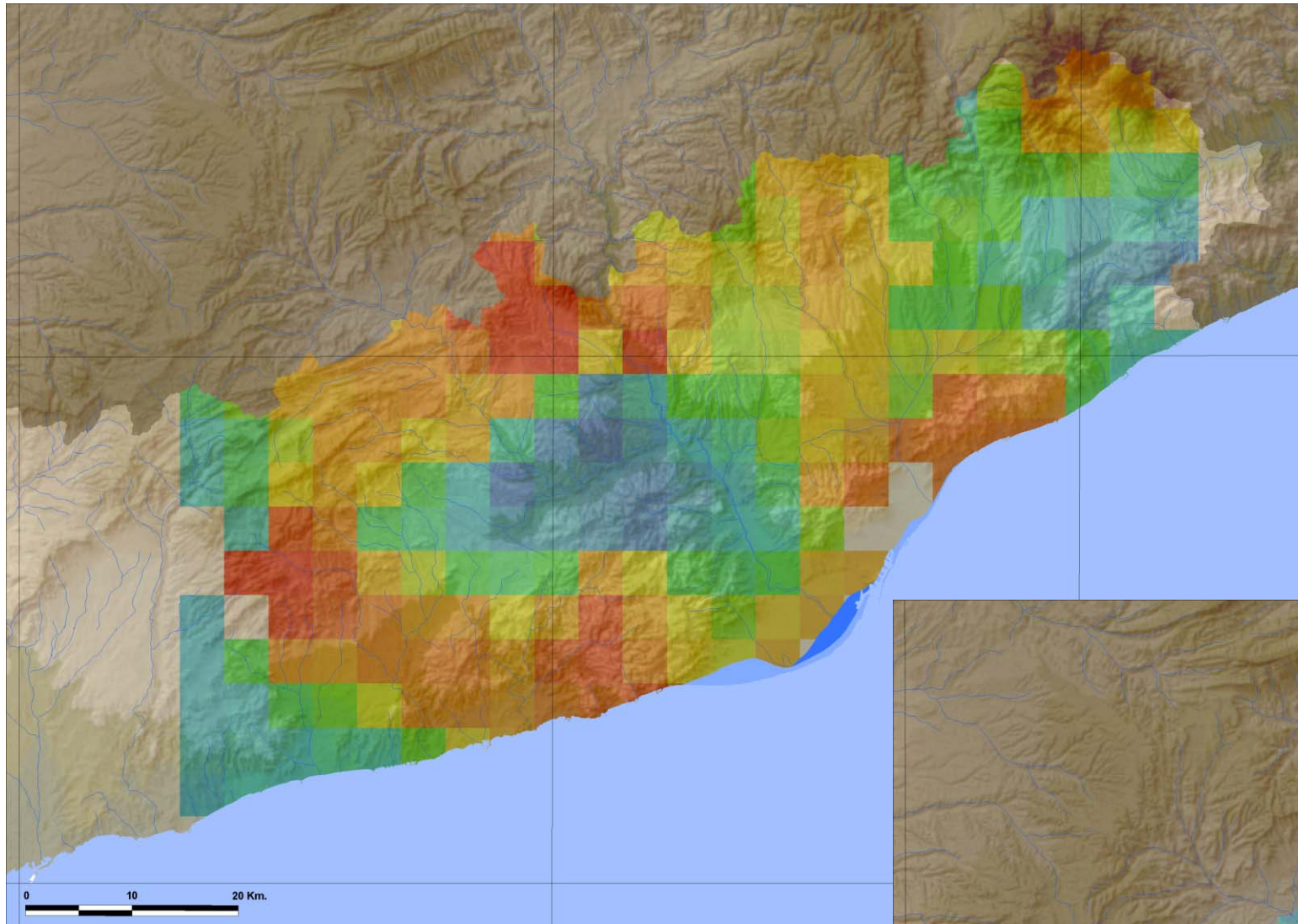
En segon lloc, el període cronològic abastat és molt ampli i les superposicions nombroses, de manera que la interpolació genera valors mitjos que oculten o suavitzen variacions que ens podrien resultar indicatives. Tot i així, el mapa palesa l'existència de contrastos que, si més no, assenyalen que al llarg del període estudiat han variat les pautes de distribució de l'ocupació del territori i la densitat, tal com demostrarien les fluctuacions de color generals dels dos terços est del territori del comtat, tot i el predonimi de les tonalitats blau-verd, i el contrast més intens pel terç oest, amb una tendència més intensa a les tonalitats vermelloses, identificatives de cronologies més avançades.

Per afinar aquesta lectura s'han generat dues representacions complementàries, recollides als mapes de la figura 57. Entre els dos mapes s'ha fixat un tall cronològic al segle IX. El mapa A analitza les dades arqueològiques anteriors al segle IX, mentre que el B ho fa exclusivament de les corresponents als segles IX, X i XI. Ambdues representacions estan igualment afectades per les disfuncions que hem comentat per la figura 55 ja que la font d'informació és la mateixa, però la introducció d'aquest tall cronològic ens permet identificar una tendència de canvi en la selecció dels assentaments, amb una preferència creixent pels llocs elevats, en detriment de l'ocupació de les planes més obertes, conforme ens acostem al segle IX. Aquesta tendència sembla que es manifesta de manera més intensa en relació al Penedès, el Garraf i la part de l'Anoia inclosa al comtat de Barcelona, i apareix més ponderada en relació al Vallès Oriental i l'Occidental i al Maresme.

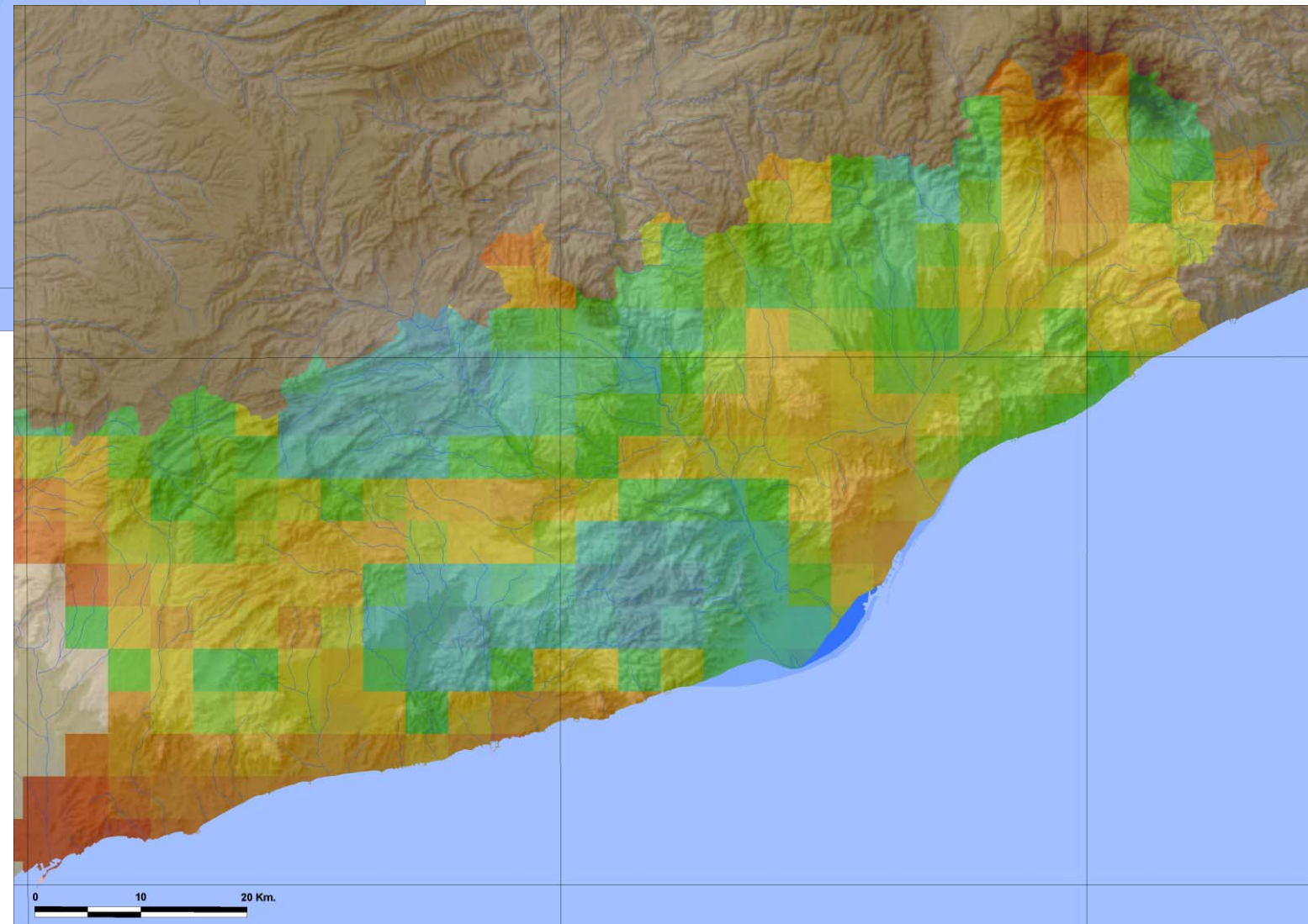
Tot porta a pensar que, efectivament, des de l'antiguitat tardana hi ha una tendència creixent a la ubicació d'assentaments en aquests llocs més arrecerats,

27

El fet que el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya no disposi d'un sistema informatitzat de la informació de la carta arqueològica i de les referències a les excavacions arqueològiques ens ha impedit de fer aquesta anàlisi sobre un registre continu, com seria aconsellable. Suplir aquesta mancança hagués representat un esforç suplementari que finalment vam considerar excessiu.

Mapa A

Mapa B

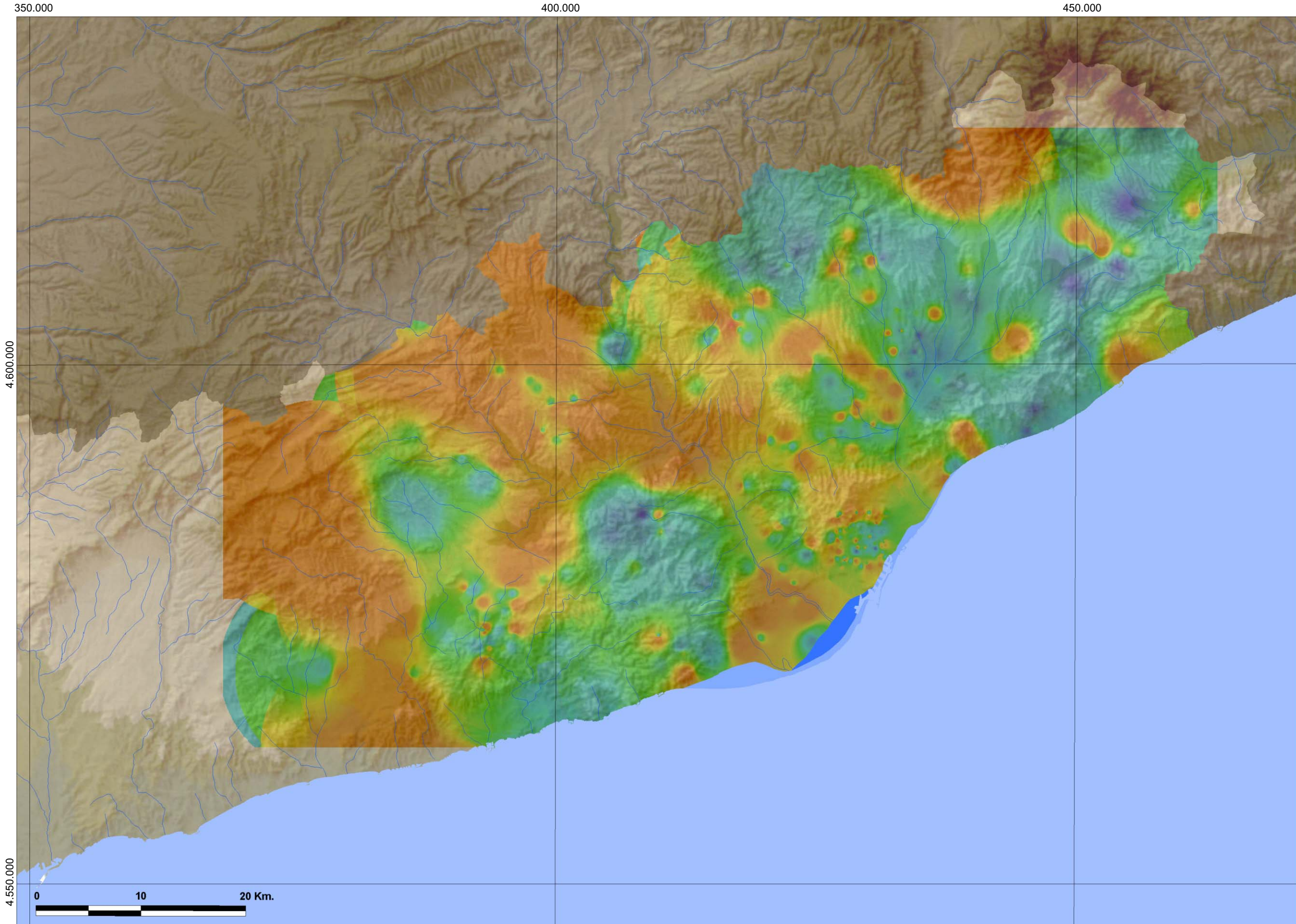
Mapes d'interpolació de datació arqueològica de llocs. El mapa A correspon als llocs datats fins al segle IX; el B correspon als llocs datats entre els segles IX i XI.

però no coneixem bé la continuïtat dels que hi havia establerts a la plana i que, pel que sembla, s'articularen en algunes zones en l'àrea d'influència o el territori de les esglésies que vèiem perfectament implantades almenys des del segle VIè, acompanyades de necròpolis que deixen clara constància de l'ocupació. És cert que no coneixem gens bé les zones d'hàbitat immediates a aquestes esglésies situades en entorns rurals. No sabem res dels hàbitats cronològicament relacionables amb les esglésies a Santa Margarida de Martorell, a Sant Cugat del Vallès, o fins i tot en el cas del conjunt episcopal d'Égara. Sobta la llarga pervivència d'aquests edificis religiosos en el seu emplaçament antic i la pròpia continuïtat d'ús del edificis fins força segles després de la seva construcció, sense que l'arqueologia detecti fases d'abandonament intermèdies. Tot parla de continuïtat, raó per la qual caldrà plantejar-se quina és la causa que les restes arqueològiques d'hàbitat apareguin al segle VIII i a inicis del IX dissociades de les esglésies i necròpolis i en uns emplaçament diferents.

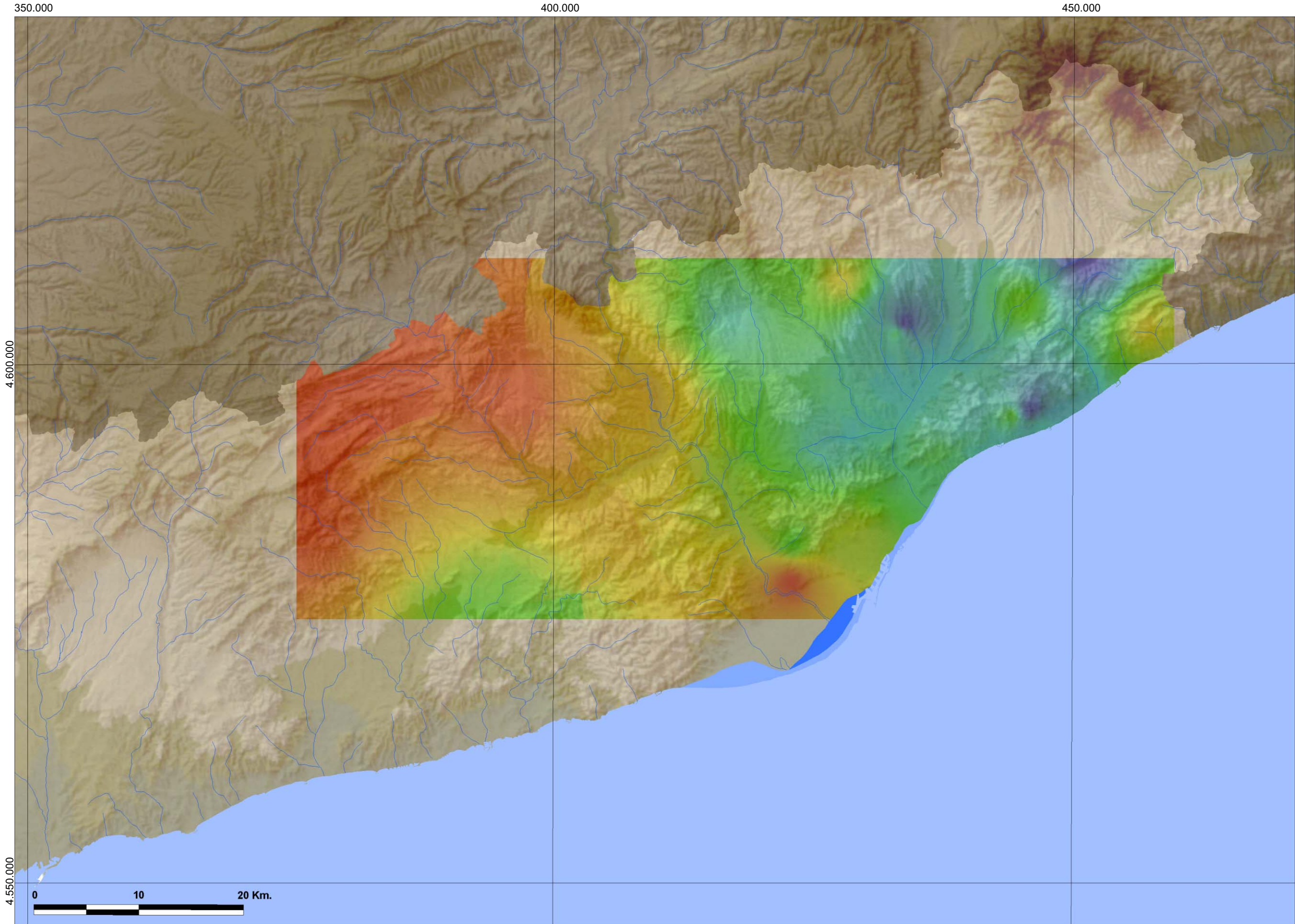
És precisament la constatació de la pervivència dels centres de culte en els seus emplaçaments antics, juntament amb l'aparició de nous en altres indrets (aspecte que estudiarem més endavant) el que porta a pensar que no estem pas davant d'un fenomen de desplaçament dels llocs d'assentament, sinó potser més aviat davant d'una densificació demogràfica que comporta l'ocupació d'espais lliures fins aquell moment. En aquest sentit és interessant constatar l'ocupació dels llocs elevats i, per tant, inicialment menys aptes per a l'explotació agrícola, el que explicaria que haguessin estat deixats de costat inicialment.

L'ocupació d'aquests espais pot tenir el seu origen en aquesta disponibilitat, però també potser en les preferències dels qui els ocupen. La figura 58 ens mostra el que constatarem a la figura anterior, de manera que la cartografia generada a partir de la interpolació de les dates de referència a llocs d'hàbitat en les fonts documentals assenyala igualment l'ocupació de les noves zones, tal i com ens mostrava l'arqueologia.

És interessant complementar l'observació d'aquesta tendència en l'ocupació amb la diferenciació que es presenta a les fonts documentals pel que fa a la dinàmica de les transaccions. És precisament a les zones d'ocupació inicial, no pas a les que podem considerar de nova ocupació fins a finals del segle X, on es documenten la major part de les transaccions. El mapa de la figura 59 ens visualitza la cronologia i la distribució espacial de les vendes de llocs d'hàbitat, amb un clar predomini en la seva ubicació a les zones planes del Vallès en les cronologies antigues, mentre les zones que estem considerant de nou assentament es mostren pràcticament fora de la dinàmica de transaccions documentades. Això ens podria fer pensar que precisament aquestes transaccions ens mostren un procés de recuperació d'uns espais anteriorment desocupats, però això significaria que havien d'haver sofert una davallada demogràfica que es fa difícilment compatible amb la pervivència de les esglésies que s'hi documenten. L'escassa documentació arqueològica de restes

Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció de cases a les fonts documentals.

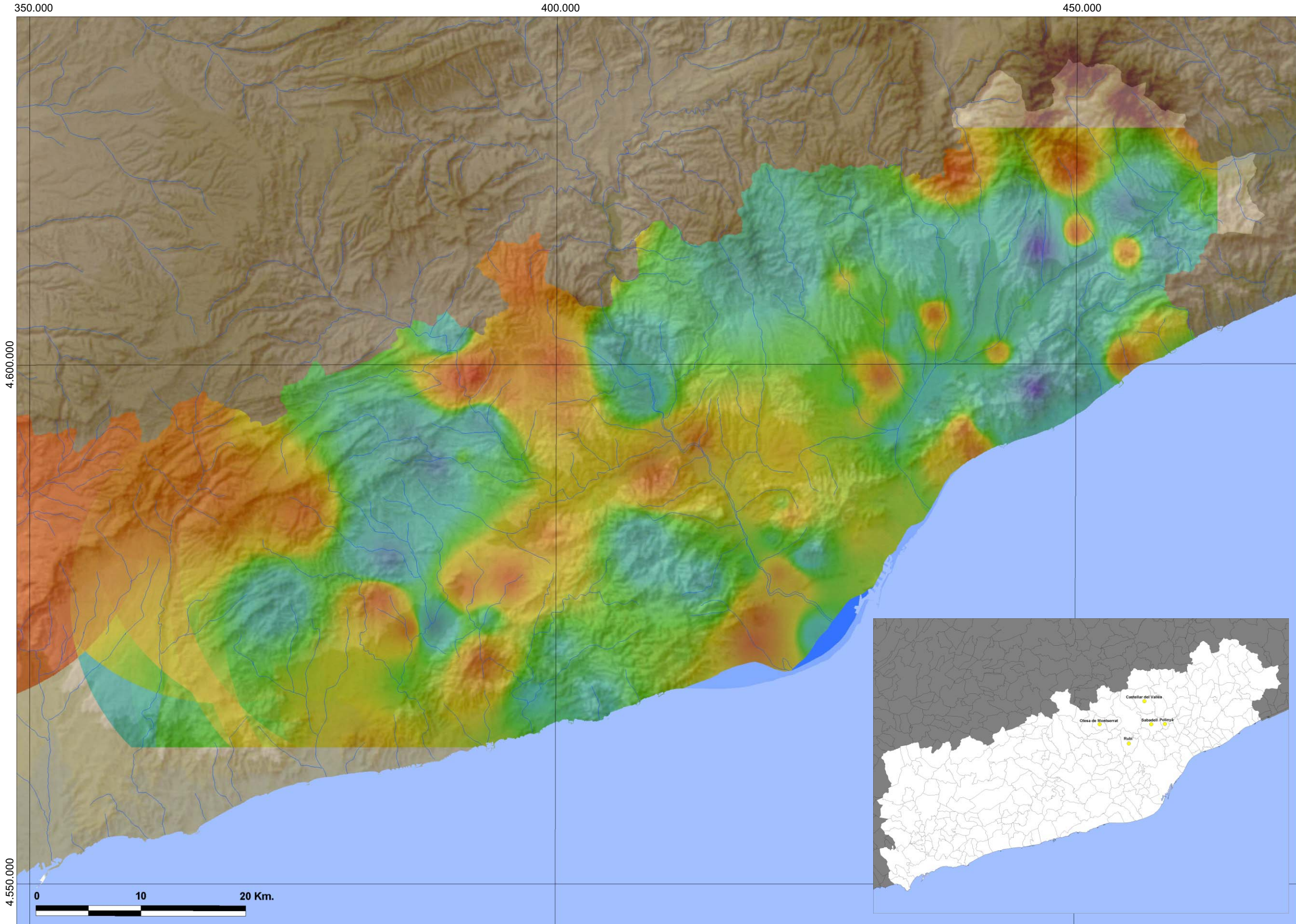
Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció de vendes de cases a les fonts documentals.

d'hàbitat en aquestes zones pensem que és més conseqüència de les pautes de recerca i de les possibilitats de conservació, que no pas de la seva inexistència.

De quina manera s'explica l'emplaçament predominant de les transaccions més antigues a l'entorn de la zona fluvial de desguàs dels Vallès, tal i com es mostra a la figura 59? Sense cap mena de dubte, per la continuïtat de l'explotació de les terres més fèrtils que, com hem vist, articulen també la distribució territorial dels palaus, fet que ve a reforçar la idea de continuïtat en el poblament i en l'explotació d'aquestes terres, el que no implica la continuïtat dels models.

El mapa de la figura 60 ha estat generat combinant les dades arqueològiques i documentals referides a hàbitats identificats a partir de l'any 800. El resultat és prou coherent amb el que hem assenyalat fins aquí. Deixant de costat el cas de Barcelona, les zones d'hàbitat més antigues se situen a les conques altes de la xarxa de drenatge del Vallès Occidental, a la conca del Mogent i del Congost als dos Vallès i a la façana marítima d'aquest a l'entorn de Vilassar, des del Masnou a Mataró. L'arc territorial que es forma al Vallès Occidental per aquesta disposició s'anirà densificant progressivament en direcció sud-oest, cap a la línia del Llobregat, fins a l'entorn de l'any 1000.

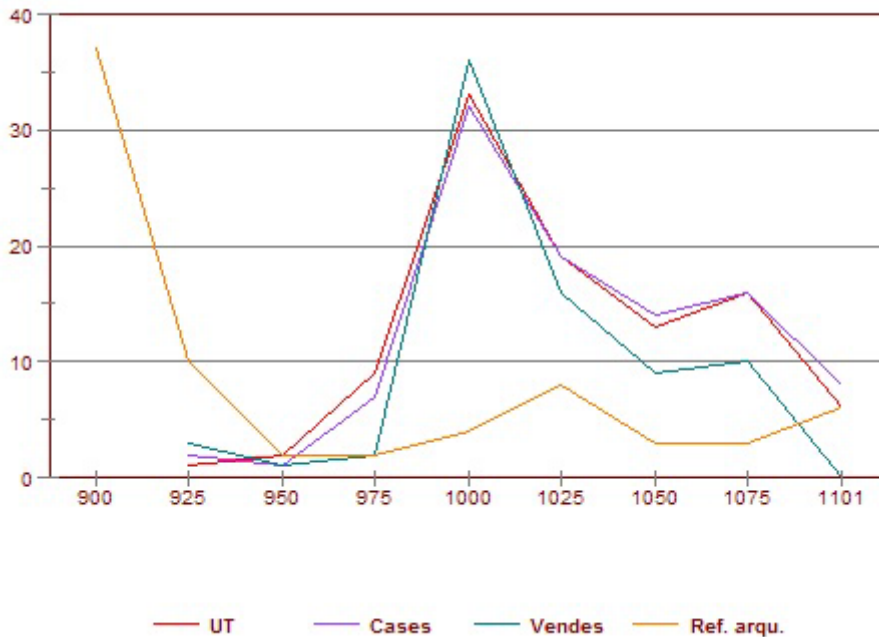
A la dreta del Llobregat i pel que fa al període fins a mitjans del segle X, ens cal diferenciar bàsicament l'àrea que des del Llobregat i per la vall de Cervelló s'enfila cap a l'Ordal i el Garraf, i la que ens documenten especialment les fonts arqueològiques a les capçaleres de les conques del Foix i al Riudebitlles, amb una perllongació vers el Montmell i Castellví de la Marca. Entre aquestes dues àrees se situa un nucli singular com és el d'Olèrdola. Per a la conca baixa de l'Anoia, fins a Martorell, i per a la part de l'actual comarca de l'Anoia inclosa a l'àmbit del comtat de Barcelona, les datacions més generalitzades dels assentaments ens situen a l'entorn del 1025.

Mapa de distribució i representació conjunta interpolada segons la datació de la menció de cases a les fonts documentals i de la identificació arqueològica d'hàbitats.

Al requadre es mostra la posició dels jaciments arqueològics corresponents a hàbitats i que es comenten en el text.

Comparació entre els percentatges d'UT identificades documentalment i els percentatges de mencions documental de cases, de vendes de cases i de referències arqueològiques a hàbitats, i la seva distribució cronològica..

Com hem insistit de forma reiterada, el valor de les dades que estem utilitzant és bàsicament qualitatiu i ens permet, en el millor dels casos, identificar variabilitats en les tendències generals, però no pas cartografiar de manera real i absoluta la distribució del poblament. Tampoc ens és possible establir una relació directa entre la distribució dels assentaments i l'atribució d'un pes demogràfic determinat. De totes maneres, sembla clara una pervivència i segurament una major densitat de poblament a la zona més planera del Vallès, mentre que el poblament a les parts altes al Vallès i la que detectem a la dreta del Llobregat no sembla que presenti una continuïtat en relació a una situació precedent, sinó que més aviat indica l'aparició d'una nova pauta d'assentament i en una cronologia que ens porta com a molt enllà al segle IX. La predilecció per les conques altes és palesa tant al Vallès com a les conques del Foix i el Riudebitlles, i també a la zona de l'Ordal i Garraf, on es prefereixen les valls als espais de la plana. Tot i que l'arqueologia i les fonts documentals són poc generoses pel que fa a les zones de plana del Penedès, res ens ha de fer pensar en un despoblament. Segurament hem de pensar més en un valor com la densitat de poblament, que no pas en un contrast de zona habitada - deshabitada. La presència d'esglésies, la continuïtat d'ús d'algunes d'antigues i les mateixes necròpolis ho desmenteixen o ens obliguen, almenys, a la cautela. Es fa difícil també intentar establir un paral·lisme cronològic, funcional i tipològic general entre els assentaments que apareixen a les zones altes del Vallès i els del Penedès. Hem apuntat pel primer cas la possibilitat de l'increment demogràfic (per creixement vegetatiu o per emigració) que necessitaria d'espais lliures. Si el Vallès mostra una ocupació intensa a bona part de la plana, no sembla que al Penedès es doni una situació paral·lela. Més aviat tot fa pensar que la selecció dels llocs d'assentament ha de correspondre a altres raons.

Si hi ha diferències entre les pautes d'assentament a la plana i a les zones altes del Vallès, si hi ha paral·lelisme entre els assentaments alts del Vallès i els del Penedès, si les cronologies es corresponen o no, són qüestions per a les qual solament podem intentar una resposta si analitzem en detall alguns exemples coneguts per la documentació i l'arqueologia en diferents indrets que puguem considerar representatius. A això dedicarem els apartats següents, mirant de diferenciar també el poblament rural de l'urbà, identificat aquest segon a partir de la configuració d'un nucli complex.

Els espais d'hàbitat a través de l'arqueologia

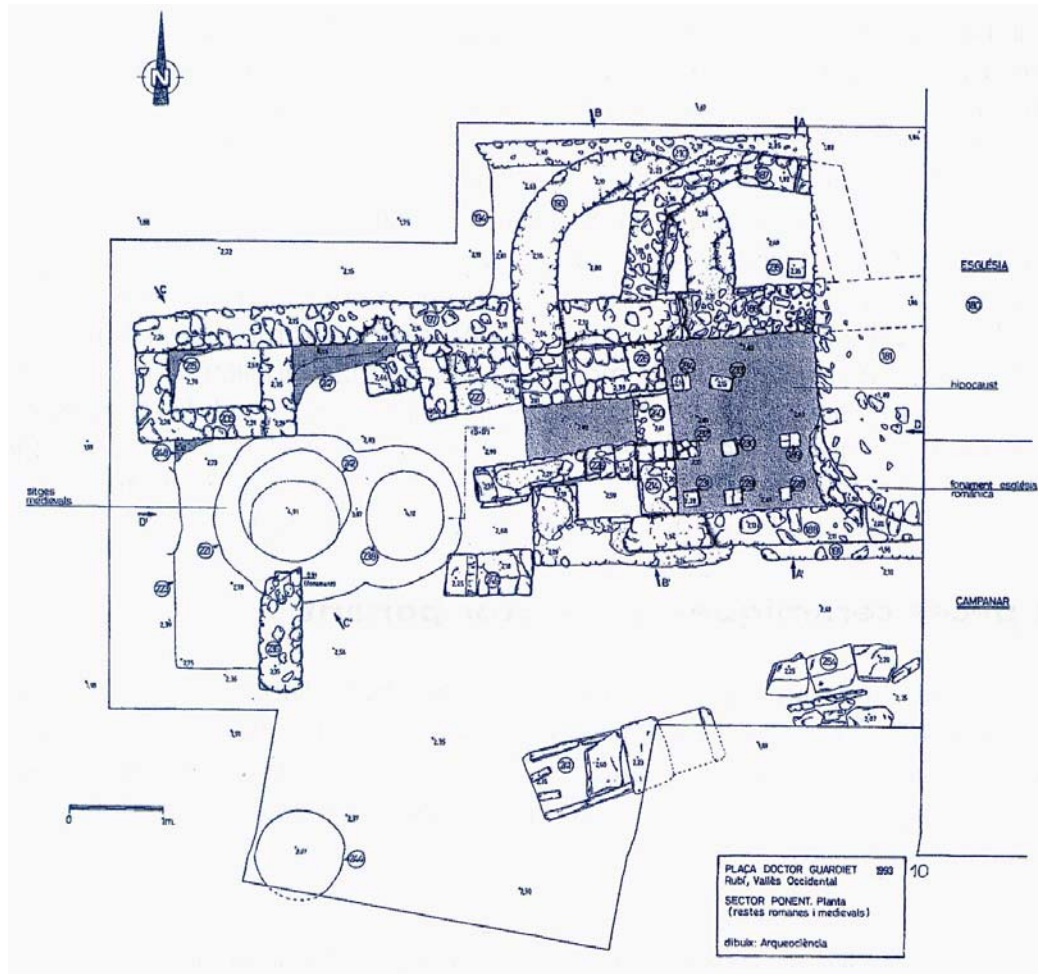
Les possibilitats que ens ofereix l'arqueologia per conèixer les característiques i les transformacions dels espais d'hàbitat en el període que aquí ens interessa són, ara per ara, força minses. Si els llocs identificats són pocs, els que han estat objecte d'intervencions arqueològiques encara són menys (veieu el mapa de la figura 60). Amb tot, pensem que els escassos exemples disponibles ens permeten una aproximació que es fa especialment vàlida si la complementem amb les fonts documentals així que aquestes ho permeten.

La plaça Doctor Guardiet (Rubí)

Les restes altmedievals que presenta aquest jaciment (SÀNCHEZ: 2000) corresponen bàsicament a la reutilització d'estructures romanes i de l'antiguitat tardana i a la presència d'un mur, restes d'un paviment de morter i dues sitges. Són aquestes dues principalment les que han proporcionat material ceràmic que permet una aproximació a la datació del jaciment. De forma majoritària corresponen a olles, gerres i sitres, fabricades a torn i de cocció oxidada, tot i l'existència de peces de cocció reduïda, en menor proporció. Els autors de l'excavació consideren que el conjunt ceràmic correspon a un mateix moment, que per la datació atribuïda a les sitres se situaria entre els segles IX i X.

Les estructures d'hàbitat i d'emmagatzematge són anteriors a la necròpolis que posteriorment es desenvolupà al lloc, a l'entorn d'una primera església mal coneguda arqueològicament i que se situaria cronològicament als segles IX-X. La necròpolis presenta continuïtat fins els segle XIII.

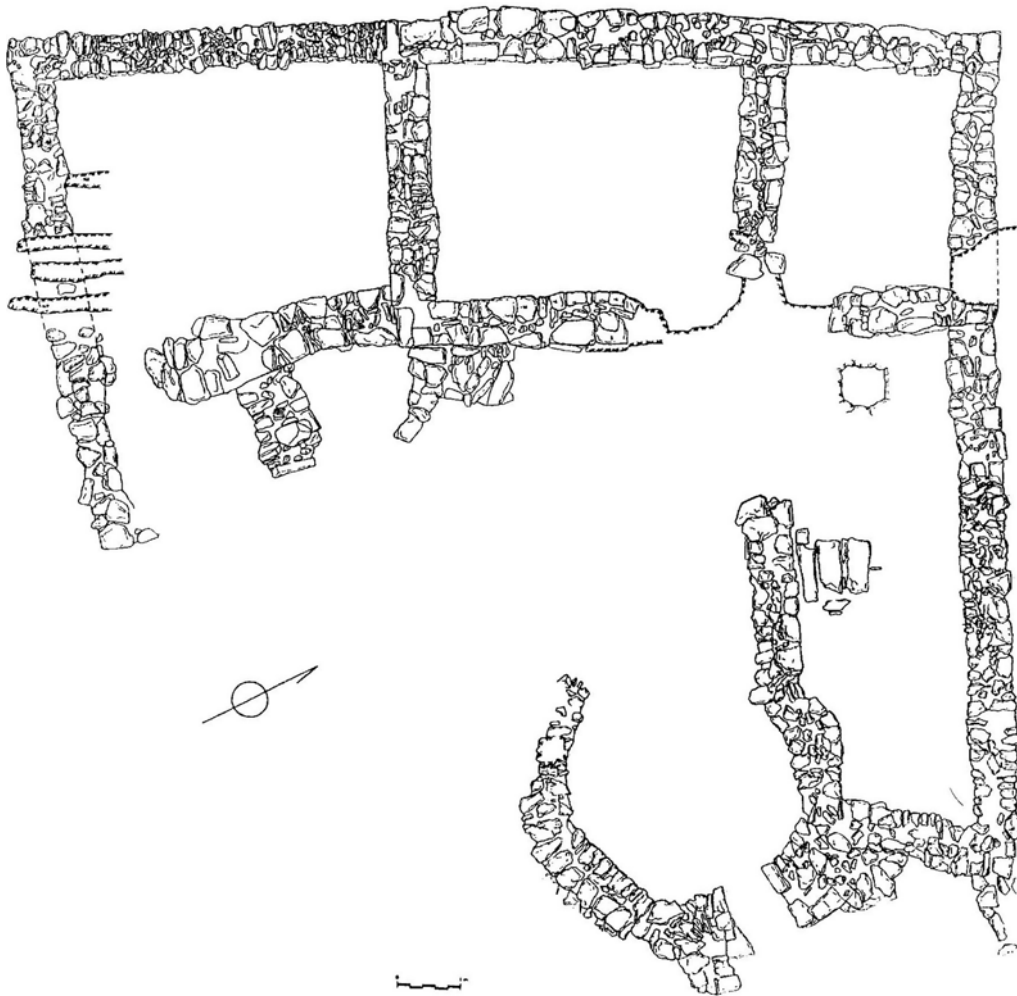
Les primeres referències documentals a l'església de Sant Pere de Rubí daten del 986 (DCB, doc. 163), data a la qual poden correspondre aproximadament les primeres restes de necròpolis i de la possible església.

Estatigràficament solament podem arribar a establir l'anterioritat de l'assentament en relació a la necròpolis. Les ceràmiques ens ofereixen encara un marge massa ampli de datació, tot i que la seva possible procedència carolíngia i com a materials d'importació ens inclina a considerar-les anteriors a la meitat del segle X.

Les primeres fases d'ocupació del mas Vilar (Olesa de Montserrat)

En l'estudi arqueològic d'aquest mas (VILA: 2000), s'ha identificat una estructura de planta circular, de 3,6 m. de diàmetre, que ha estat datada dins al segle XI, sense que es disposi de cap altre material arqueològic del jaciment que sigui datable amb anterioritat al segle XV. La proximitat de l'assentament al castell de Sacama, documentat des del 962, reforçaria la datació d'aquestes estructures, a les que s'atribueix una funció d'hàbitat.

Les estructures medievals de can Roqueta II (Sabadell)

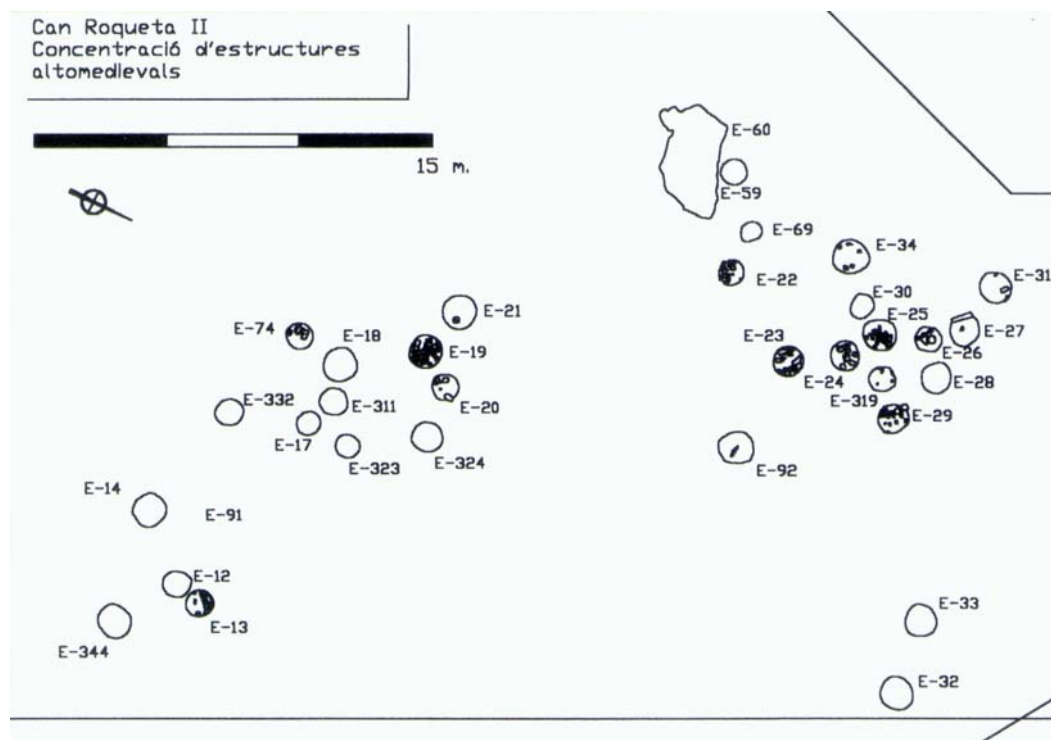
Aquest jaciment arqueològic (RODRÍGUEZ; PALOMO: 2003), posat al descobert durant l'execució de les obres d'urbanització del polígon industrial que hi superposa, presenta una extensió cronològica molt àmplia que se situa preferentment entre el bronze final i la primera edat del ferro, amb vestigis neolítics, ibèrics i alt i baixmedievals. De les 746 estructures excavades, 36 corresponen a la fase altmedieval.

L'activitat agrícola, i segurament les mateixes obres d'urbanització, van perjudicar la conservació d'altres restes que no fossin les sitges que han estat estudiades i que deixen constància de l'existència d'un assentament en aquest lloc. Entre els materials ceràmics recuperats, en un context problemàtic per les característiques del jaciment, cal assenyalar la presència de fragments que es podrien atribuir a sitres i en general, segons els autors, en correspondència a d'altres estudiats al Vallès i que identifiquen cronologies entre els segles IX i XI. Ens interessa destacar

aquí el fet que el jaciment compta amb una datació per radiocarboni que dóna una cronologia calibrada de 893-982 (amb un 68% de probabilitat) i de 857-1018 (amb un 88,4%). Tot i que calgui fer-ho amb reserves, bé es podria acceptar la presència de l'assentament ja almenys al darrer quart del segle IX.

Figura 64

Planta de les estructures medievals del jaciment de can Roqueta II (RODRÍGUEZ; PALOMO: 2003)

La vila Pauleniano (Polinyà)

La intervenció arqueològica a l'església de Sant Salvador de Polinyà (ROIG; COLL: 2003) presenta resultats de gran interès en la seva seqüència estratigràfica ja que documenta les transformacions del lloc i la presència d'estructures d'hàbitat des de l'antiguitat tardana i altmedievals, en aquest cas anteriors a la construcció de l'església, que els arqueòlegs daten al segle X i apareix per primer cop esmentada en la documentació el 1028.

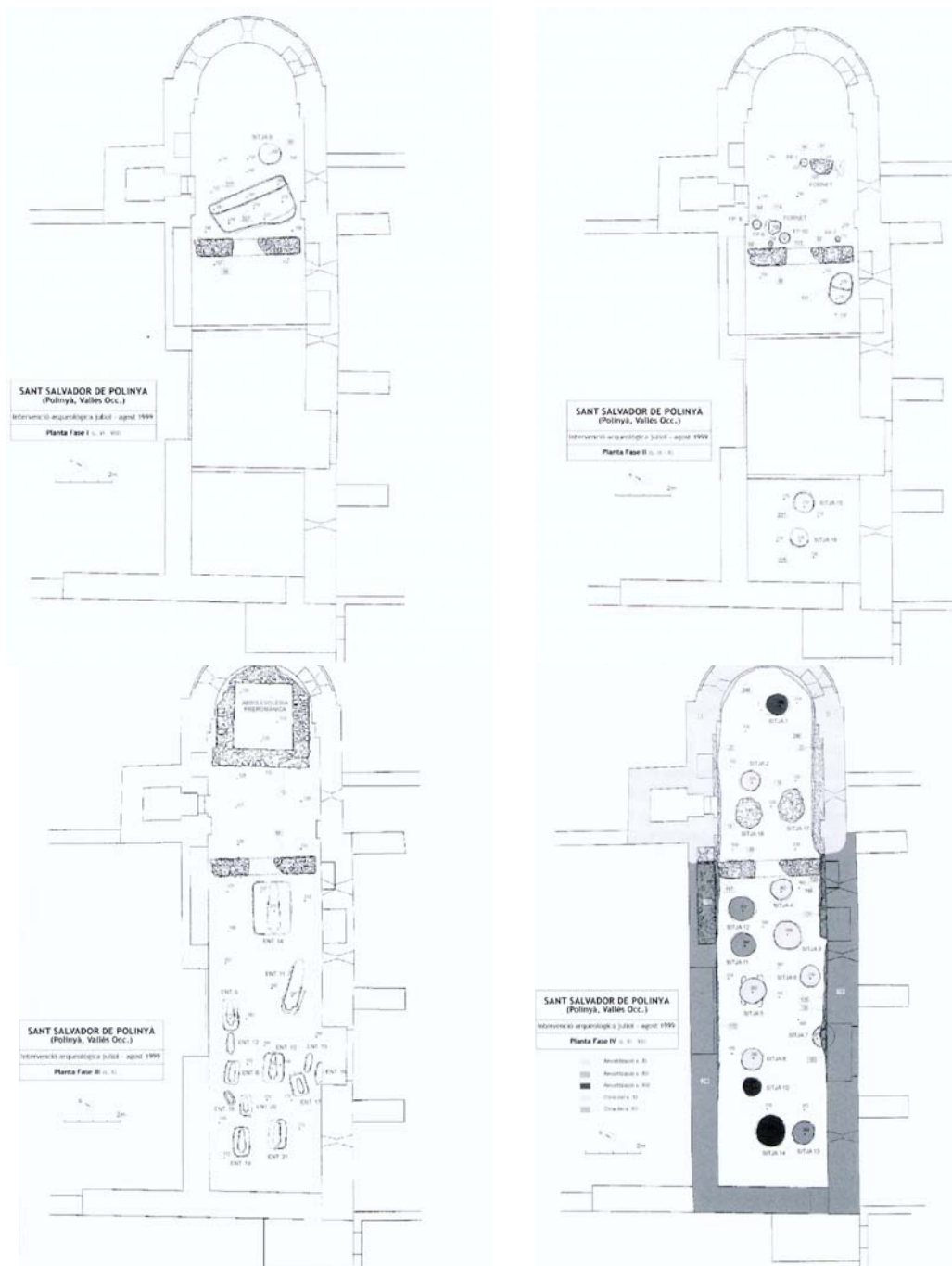
Els autors de l'excavació identifiquen, a més, les restes localitzades amb les que correspondrien a la *vila Pauleniano* que s'esmenta en un document del 969 (ASAB, doc. 2) pel qual el comte Borrel II i Ledgarda en fan venda en favor de Galí. Amb independència que la identificació sigui correcte, tenim un exemple de continuïtat en l'assentament i que ens permet conèixer, ni que sigui mínimament, estructures d'hàbitat més enllà de les d'emmagatzematge i amb més entitat que les conservades a Rubí.

La construcció de l'espai que s'interpreta com d'hàbitat, i que disposa de dos llars o forns en extrems oposats, correspon a una planta circular irregular, lleugerament

excavada al sòl, amb diversos forats de pal. En tot cas ens interessa destacar que s'estan identificant arqueològicament estructures de molt poca entitat que sense cap mena de dubte han pogut passar desapercebudes i desaparèixer en nombroses ocasions en altres indrets.

Figura 65

Plantes de l'excavació de Sant Salvador de Polinyà corresponents a les fases I (segles VII-VIII), II (segles IX-X), III (segle X) i IV (seglee XII) (ROIG; COLL: 2003).

Els autors de l'estudi constaten la presència de nombrosos còdols i fragments de tàpia en l'enderroc excavat i que cobria aquestes restes, el que assenyala amb força claredat la composició dels murs, potser reforçats amb estructures de fusta, tal i com podria indicar la presència de diversos forats de pal.

Les ceràmiques corresponents a aquesta fase se situen en les tipologies que ja

hem ressenyat anteriorment, amb peces de cocció reductora (habitualment olles) i algunes de cocció oxidant entre les quals destaca la presència de sitres. Un context ceràmic que els autors situen dins els segles IX i X pel que fa al Vallès.

Castellar Vell (Castellar del Vallès)

El conjunt arqueològic de Castellar Vell (ROIG; COLL; MOLINA: 2003), on s'ha identificat el conjunt format per l'església, la necròpolis i les restes del vilatge, no ha estat encara estudiat en tota la seva extensió, però ha començat a oferir interessants indicis també pel que fa a les característiques del poblament a la zona. Un cop més l'hàbitat és més conegut per l'estudi de les sitges que no pas per les estructures pròpiament d'hàbitat. Això fa que un altre cop ens haguem de referir als materials ceràmics com a indicadors cronològics i a les tipologies que ja hem esmentat reiteradament pel que fa a l'àmbit del Vallès, amb ceràmiques de cocció reductora, amb la presència de nombroses olles, i oxidant, amb les característiques sitres i acabats espatulats, per a les quals els autors donen cronologies que hem de situar entre els segles IX i X.

Les mencions de llocs d'hàbitat a la documentació

L'arqueologia certament ens proporciona dades escasses i amb una distribució geogràfica poc representativa pel que fa a les excavacions. Tampoc ens proporciona una informació gaire rica pel que fa a l'articulació d'aquests hàbitats amb altres i amb l'explotació del territori.

Si recorrem a les fonts documentals, observarem que ens ofereixen un estol de denominacions per referir-se explícitament als llocs d'hàbitat que aprofundeixen la confusió: *casa, domus, manso, mas, mansio, vila, etc.*

Serà convenient, per tant, analitzar quin serà el significat que podem atribuir a cada un d'aquests mots i veure la diferència entre ells, si n'hi ha o és possible escatir-la. Veiem primerament algunes de les definicions acceptades.

Casa (Variants: *kasa, chasa*. Diminutius: *casella, caseta, casellina*)

(DD. AA: 1960, pàgs. 414-417):

1. *Edificio destinado a habitación.*
2. *Iglesia, monasterio o abadía*

"En nuestros documentos casa se usa especialmente con referencia a casas situadas en el campo o en pequeños núcleos de población. Aunque parece ser ya sinónimo de domus en algunos documentos aparecen ambos términos contrapuestos,..."

Casalaticum

(DD. AA: 1960, pàgs. 417-419):

“...en los establecimientos de campesinos, parte del predio que se cede exenta de prestaciones pecuniarias o en condiciones más favorables para el labrador que el resto del predio. [...] parece sinónimo de manedia. Se trataba originariamente de tierras situadas cerca de las edificaciones rurales junto con estas mismas edificaciones o el terreno a ellas destinado; de ahí probablemente su nombre”.

Casaliceus

(DD. AA: 1960, pàgs. 419):

“adjetivo: se dice de los terrenos propios para construir una casa o cobertizo”.

Casalicium (Variants: chasalizo)

(DD. AA: 1960, pàgs. 419-420):

“terreno no destinado a ser cultivado (cercado alrededor o anexo a una casa; terreno en el que se levantan cobertizos y otras dependencias de un predio; terreno propio para construir una casa”.

Casalis (Variants: chasalis, kasalis, cassalis)

(DD. AA: 1960, pàgs. 420-424):

- 1. terreno en el que se levanta el conjunto de edificaciones rurales de un predio y por extensión conjunto de edificaciones rurales con el terreno que ocupan.*
- 2. pequeña casa de labranza (rodeada de tierra) y por extensión pequeña finca rústica.*
- 3. edificación rural no destinada a habitación*
- 4. terreno junto a una casa sin edificar o con cobertizos u otras edificaciones modestas.*
- 5. terreno apto para ser edificado, solar.*

“Casalis és término que aparece muy frecuentemente en nuestros documentos, pero la mayor parte de las veces en contextos que no permiten señalar con seguridad con qué acepción está usado.”

Domus

(DD. AA: 1960, pàgs. 416):

Sinónimo de casa

“Para designar las casas situadas dentro de los muros de la ciudad de Barcelona se usa con preferencia domus”

Manso (Variants: mansus, masus)

(BONASSIE: 1979, pàgs. 214 -215)

“Quan, per accident, el terme mansus és emprat, no s'aplica sinó i rarament - almenys abans de mitjan segle XI- a una unitat d'explotació veritablement coherent. [...] el mas és estrictament la casa rural...”.

(FARIAS: 1995a, pàg. 109)

“Un tipus de tinença era el mansus o masus, terme que denotava una unitat d'explotació formada per la casa-habitacle i els seus annexos, als quals s'afegeixen les terres cultes i incultes vinculades a aquella.”

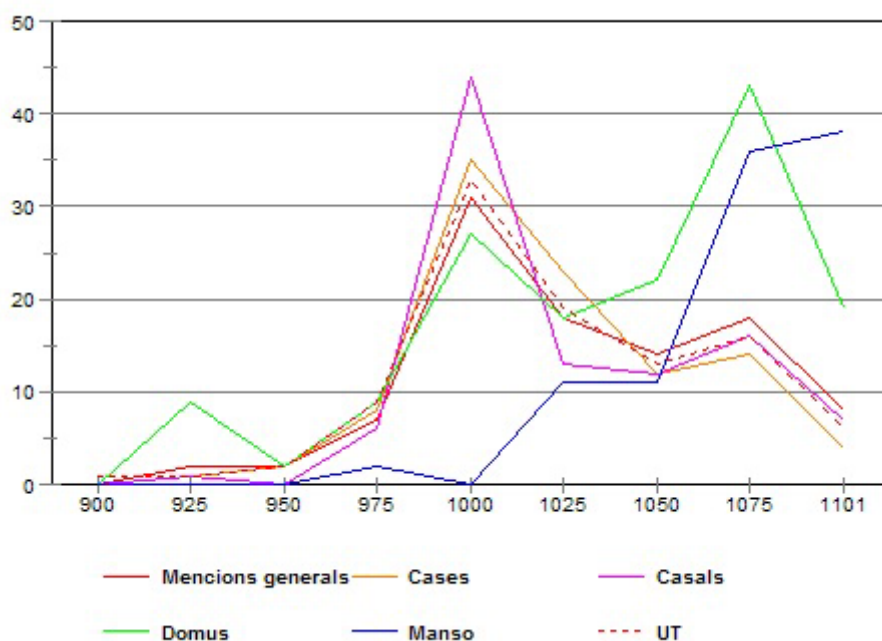
Mansio

(DD. AA: 1960, pàgs. 416):

“Otro sinónimo de casa és mansio”

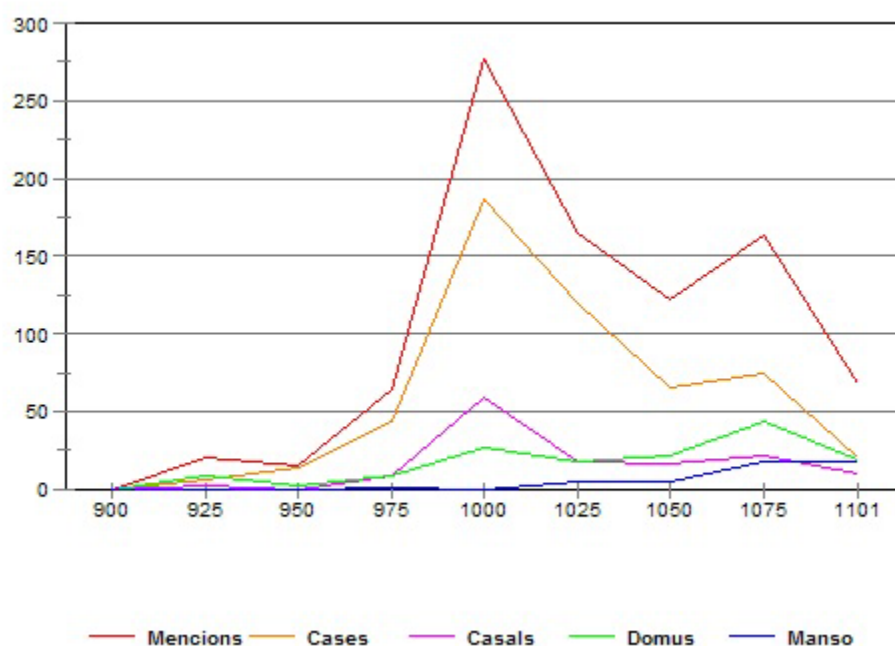
Figura 66

Variació del percentatge per a les mencions documentals generals d'hàbitats, de cases, casals, *domus* i *monsos*, comparats amb el del nombre total d'UT registrades.

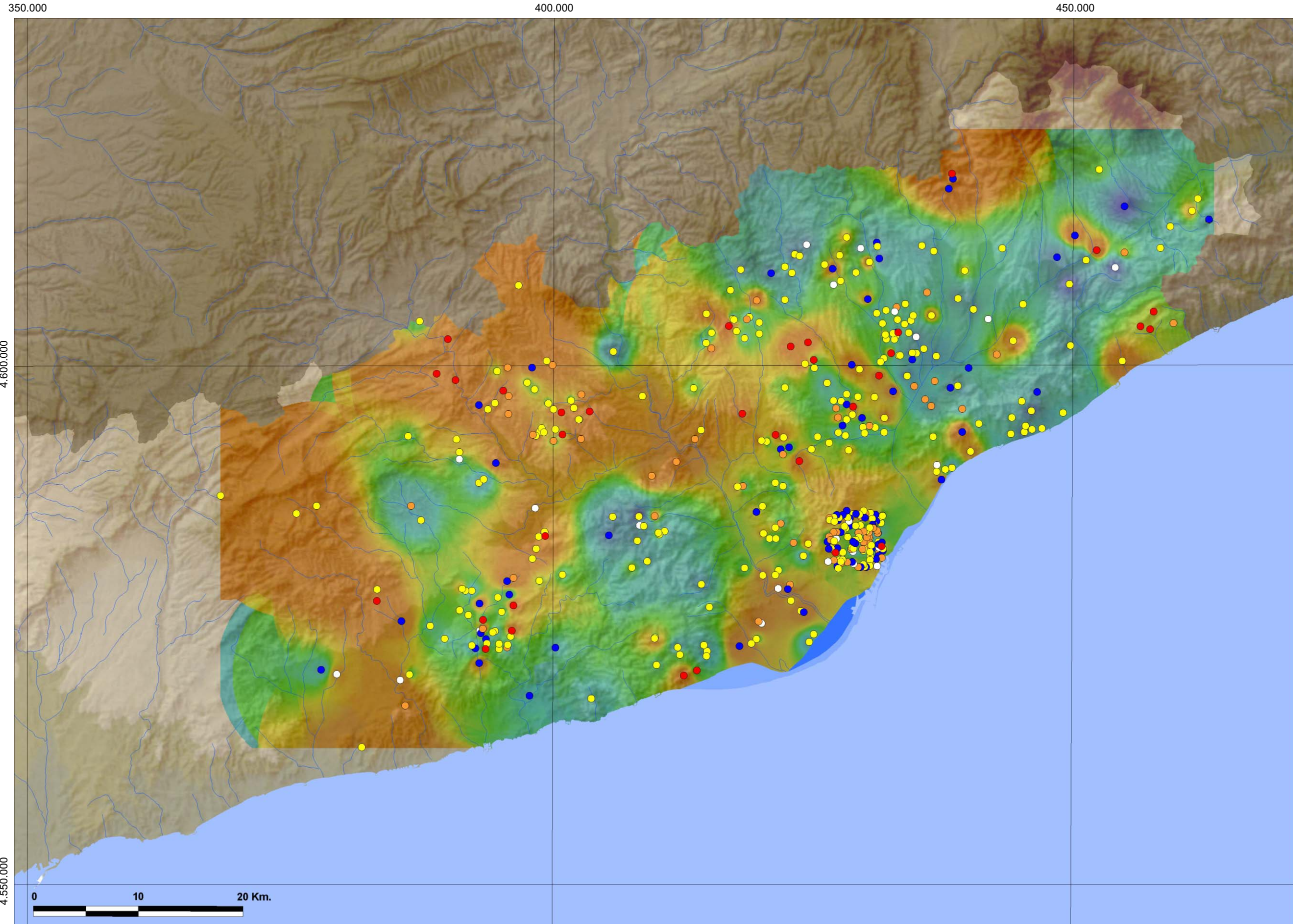
Veiem primerament com aquests mots apareixen distribuïts cronològicament, atenent al percentatge d'esments i al nombre absolut de cada un per períodes (figures 65 i 66).

La figura 66 mostra una evolució dels percentatges de les mencions generals d'habitatges constant en relació al nombre total d'UT documentades, fet que ve a corroborar la fiabilitat de la mostra obtinguda. El nombre de cases i casals es mostra també constant en el seu percentatge en relació al de les mencions generals. És a dir, que ambdós termes s'utilitzen com a sinònims per referir-se de manera genèrica a l'habitatge i, tot i les diferenciacions entre *casa* i *casal* que hem vist en les definicions, no sembla pas possible establir una separació clara sobre allò a que es refereixen els documents en un cas i altre.

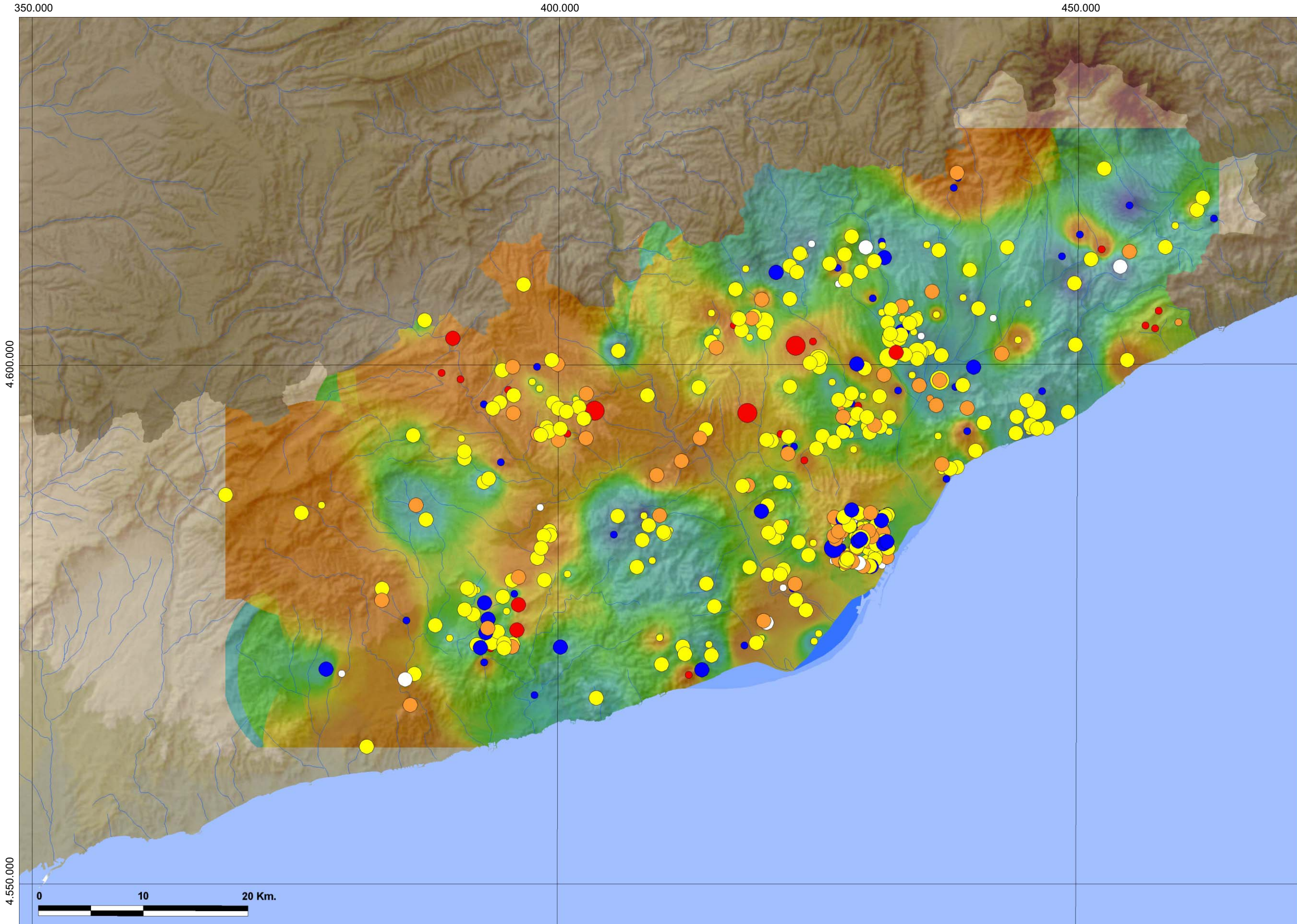
Si hem de fer cas de la gràfica de la figura 66, sembla que en el cas de *domus* i *manso* hem de pensar en un significat més específic que, a més, sembla variable en el temps, especialment en el segon cas. El mot *domus* mostra una presència més remarcada en percentatge al 925, al 1000 i al 1075, amb fluctuacions intermitges, però sempre en una línia ascendent, fins a 1075. De manera similar, el mot *manso* presenta una punta al 925 i una segona el 975, sempre amb una presència molt limitada fins a la segona meitat del segle XI. La línia ascendent que inicia a partir del 1000 s'eleva de manera contínua fins a finals del segle XI i amb un creixement espectacular entre el 1050 i el 1075. Es fa difícil establir algun paralelisme o relació entre el creixement de l'ús dels dos mots, però sembla indubtable que a la segona meitat del segle XI *manso* defineix una realitat diferent. Si analitzem la gràfica de la figura 67 ens adonarem de les coincidències en les fluctuacions expressades en percentatges de mencions, però també de la necessitat de valorar prudentment les dades. En total disposem de 928 mencions documentals d'habitatges, de les que 33 no ens és possible situar-les amb una precisió mínima. D'aquest total, 528 mencions corresponen a *cases*, 134 a *casals*, 149 a *domus*, 46 a *mansos*. 33 mencions més apareixen en la forma *mansio*, que no hem quantificat, però que presenta una distribució cronològica equiparable a la de *manso*. 5 mencions més corresponen a altres denominacions.

Aquesta distribució cronològica pren algun significat en la distribució territorial? Els mapes de les figures 68 i 69 ens ofereixen una primera aproximació per a la resposta d'aquesta pregunta, però veiem primerament quins elements ens

Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció d'habitatges a les fonts documentals, diferenciant-les per tipus.

- Casa
- Casal
- Domus
- Mansio
- Altres

Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció d'habitatges a les fonts documentals, diferenciant-les per tipus. Els punts més grans assenyalen les mencions d'habitatges que permeten identificar agrupacions.

- Casa
- Casal
- Domus
- Mansio
- Altres

proporciona la documentació per dibuixar amb més precisió el significat de cada mot.

Per fer-ho hem reunit a la taula 31 les dades documentals agrupant les referències per tipus (*casa, casal, domus, mansio i manso*) i datació dins de cada un. Cal assenyalar que hem incorporat a la taula solament aquelles referències en les quals es fa menció del lloc d'hàbitat associat a algun element, el que ens dona una mostra de 193 mencions.

Indiquem com a referència geogràfica el municipi actual en el qual les situem i considerem els següents aspectes: la quantitat directe de llocs d'hàbitat al qual el document fa referència explícita; si la menció apareix en nombre singular o plural, amb independència del nombre de llocs d'hàbitat que identifiquem explícitament; les dades que ens proporcionen les mencions d'afrontacions (G= grup, A= aïllada, SA= sense especificar afrontacions). A continuació considerem els elements que apareixen habitualment associats als espais d'hàbitat: corts, sitges, pous, clavegueres, colomars, murs de tanca, portes, recs, horts, terra, vinya, arboricultura, pastures i erms.

Taula 31

Mencions de llocs d'hàbitat segons la seva denominació i cronologia, amb indicació del municipi actual on se situen i dels elements que s'hi documenten associats.

Municipi	Datació	Tipus	Quantitat	Nombre	Disposició	Cort	Sitja	Pou	Claveguera	Colomar	Tanca	Porta	Rec	Hort	Terra	Vinya	Arboricultura	Pastura	Erm
Montcada i Reixac	924	Casa	2	S	G	Si													
Premià de Dalt	930	Casa	3	S	G	Si								Si					
Caldes de Montbui	937	Casa	1	S	A	Si							Si	Si					
Martorelles	941	Casa	1	N	SA				Si										
	942	Casa	1	S	A	Si							Si						
Caldes de Montbui	944	Casa	1	S	SA	Si									Si				
Castellar del Vallès	947	Casa	1	S	A	Si							Si	Si					
Llinars del Vallès	954	Casa	1	S	G										Si				
Granollers	956	Casa	1	S	SA										Si				
Caldes de Montbui	957	Casa	1	P	SA										Si				
Cervelló	957	Casa	1	P	SA										Si				
Terrassa	960	Casa	1	P	A	Si									Si				
Sabadell	961	Casa	2	S	G	Si									Si				
Castellar del Vallès	961	Casa	1	P	A										Si				
Terrassa	961	Casa	1	S	A	Si									Si				
Montcada i Reixac	963	Casa	1	P	A	Si								Si			Si		
	963	Casa	1	S	A										Si				
Castellar del Vallès	964	Casa	1	S	SA										Si				
	964	Casa	1	S	A	Si										Si			
Cervelló	964	Casa	1	S	SA								Si		Si				
Cervelló	965	Casa	1	P	SA										Si				
Martorelles	965	Casa	2	S	G									Si					
Gavà	974	Casa	1	S	SA										Si				
Cerdanyola del Vallès	975	Casa	1	P	A	Si								Si	Si		Si		

Municipi	Datació	Tipus	Quantitat	Nombre	Disposició	Cort	Sitja	Pou	Claveguera	Colomar	Tanca	Porta	Rec	Hort	Terra	Vinya	Arboricultura	Pastura	Erm
Masquefa	975	Casa	1	P	SA										Si				
Gavà	976	Casa	1	P	SA										Si				
	976	Casa	1	P	A	Si									Si				
Gavà	976	Casa	1	P	SA									Si	Si				
Terrassa	977	Casa	1	P	SA	Si													
Premià de Mar	978	Casa	1	P	A	Si							Si	Si	Si	Si	Si	Si	Si
Vallirana	979	Casa	1	S	SA										Si				
Montcada i Reixac	981	Casa	2	P	G	Si	Si							Si					
Parets del Vallès	981	Casa	1	S	SA	Si									Si	Si			
Santa Eulàlia de Ronçana	981	Casa	2	P	G	Si													
Barcelona	986	Casa	1	S	A	Si										Si			
Barcelona	986	Casa	1	P	A	Si	Si	Si						Si	Si	Si			
Terrassa	986	Casa	1	S	SA	Si	Si												
Barcelona	986	Casa	1	P	A	Si			Si				Si	Si	Si		Si		
Gavà	987	Casa	1	S	SA										Si				
Barcelona	988	Casa	3	S	G									Si					
Barcelona	989	Casa	1	P	A	Si									Si				
Montcada i Reixac	989	Casa	1	P	A	Si									Si				
Barcelona	989	Casa	1	P	SA	Si								Si	Si				
Badalona	989	Casa	1	P	SA	Si									Si	Si			
Teià	990	Casa	1	P	A	Si	Si								Si		Si		Si
Teià	990	Casa	1	P	SA	Si									Si				
	991	Casa	1	S	A	Si							Si	Si	Si		Si		
Barcelona	992	Casa	1	P	A	Si								Si	Si	Si			Si
Montcada i Reixac	992	Casa	1	P	A	Si									Si	Si			
Martorelles	992	Casa	1	S	G										Si				
Barcelona	993	Casa	3	P	G	Si								Si					
Barcelona	993	Casa	1	S	A	Si	Si	Si							Si	Si		Si	
Barcelona	994	Casa	1	P	SA	Si													
Montcada i Reixac	994	Casa	1	P	G	Si				Si	Si				Si				
	995	Casa	1	P	A	Si								Si		Si			
Torrelavit	995	Casa	1	S	SA										Si				
Sant Just Desvern	995	Casa	1	S	A	Si		Si						Si	Si				
Montcada i Reixac	996	Casa	2	S	G	Si	Si			Si	Si			Si					
Barcelona	996	Casa	1	P	SA	Si													
	997	Casa	1	P	A	Si									Si	Si			
Teià	997	Casa	1	S	A										Si				
Montcada i Reixac	997	Casa	2	P	G	Si	Si								Si				
Castellar del Vallès	997	Casa	1	P	G	Si								Si	Si	Si	Si		Si
Sant Feliu de Llobregat	997	Casa	1	P	SA	Si									Si				
Barcelona	997	Casa	1	P	SA	Si								Si					
Olèrdola	997	Casa	1	S	A	Si									Si	Si			Si
Montcada i Reixac	997	Casa	1	S	SA		Si				Si								
Montcada i Reixac	998	Casa	2	S	G	Si	Si								Si				
Olèrdola	1000	Casa	1	P	A	Si	Si								Si	Si		Si	Si
Montcada i Reixac	1000	Casa	1	S	A	Si								Si	Si				Si
Terrassa	1001	Casa	1	P	A	Si							Si	Si	Si	Si	Si		Si
Terrassa	1001	Casa	3	S	G										Si				
	1002	Casa	1	S	SA												Si		
Barcelona	1004	Casa	3	P	G	Si								Si					
Barcelona	1004	Casa		S	A	Si	Si							Si					

Municipi	Datació	Tipus	Quantitat	Nombre	Disposició	Cort	Sitja	Pou	Claveguera	Colomar	Tanca	Porta	Rec	Hort	Terra	Vinya	Arboricultura	Pastura	Erm
Barcelona	1006	Casa	3	P	G	Si		Si											
Barcelona	1007	Casa	1	S	A	Si									Si	Si	Si		
Castellet i la Gornal	1008	Casa	1	P	SA										Si				
Piera	1009	Casa	1	S	SA										Si				
Castellar del Vallès	1009	Casa	1	P	A	Si				Si	Si			Si	Si	Si		Si	
Barcelona	1011	Casa	1	S	A	Si													
Sentmenat	1013	Casa	1	P	A		Si					Si		Si	Si	Si	Si		
Sant Cugat del Vallès	1015	Casa	1	P	SA										Si				
Molins de Rei	1016	Casa	1	P	SA	Si	Si					Si	Si	Si	Si				Si
Barcelona	1017	Casa	3	P	G		Si	Si	Si				Si		Si	Si			
Olèrdola	1017	Casa	1	P	SA	Si													
Barcelona	1018	Casa	1	S	A								Si			Si			
Olèrdola	1018	Casa	2	P	G	Si													
Sant Celoni	1021	Casa	1	P	A	Si						Si	Si	Si	Si	Si			Si
Barcelona	1023	Casa	3	P	G	Si													
	1024	Casa	1	P	SA	Si													
	1026	Casa	1	P	SA	Si													
Masquefa	1026	Casa	1	P	SA	Si							Si	Si	Si	Si			
Barcelona	1028	Casa	2	P	G	Si		Si											
Sentmenat	1029	Casa	1	P	A									Si	Si				
Barcelona	1032	Casa	2	P	G	Si		Si											
Molins de Rei	1032	Casa	1	P	SA	Si	Si							Si		Si			
Barcelona	1034	Casa	3	P	G	Si		Si		Si	Si		Si		Si	Si			
	1034	Casa	1	S	SA	Si													
Barcelona	1035	Casa	1	S	A	Si							Si	Si		Si			
Barcelona	1035	Casa	1	P	A	Si	Si			Si			Si	Si					
Barcelona	1037	Casa	2	P	G	Si													
Sant Celoni	1040	Casa	1	P	a	Si						Si		Si		Si	Si	Si	
Abrera	1040	Casa	1	P	A		Si												
Santa Perpètua de Mogoda	1043	Casa	1	P	SA	Si													
Avinyonet del Penedès	1045	Casa	1	P	A	Si	Si			Si	Si			Si	Si	Si			
Barcelona	1046	Casa	1	P	A	Si								Si	Si				
Barcelona	1046	Casa	1	P	SA	Si			Si	Si	Si		Si						
	1054	Casa	1	S	SA	Si													
Piera	1055	Casa	1	P	A								Si	Si	Si				Si
Montgat	1055	Casa	1	P	A									Si		Si			
Barcelona	1057	Casa	1	S	A	Si	Si						Si	Si	Si	Si			
Cerdanyola del Vallès	1059	Casa	1	P	SA	Si								Si	Si	Si			
Mollet del Vallès	1059	Casa	1	P	SA		Si			Si									
Sant Joan Despí	1059	Casa	1	P	SA		Si	Si			Si								
Piera	1062	Casa	1	S	SA	Si													
Piera	1062	Casa	1	P	A								Si	Si	Si				
Barcelona	1062	Casa	1	S	A									Si	Si				
	1064	Casa	1	P	SA								Si						
	1064	Casa	1	S	SA	Si													
	1064	Casa	1	P	SA	Si										Si			
	1064	Casa	1	P	SA			Si					Si						
Caldes de Montbui	1065	Casa	2	P	G		Si				Si			Si	Si				
Barcelona	1065	Casa	2	P	G	Si	Si		Si	Si	Si		Si						
Barcelona	1066	Casa	1	P	A	Si	Si		Si	Si			Si	Si					
Sant Joan Despí	1066	Casa	1	S	SA	Si	Si		Si	Si									

Municipi	Datació	Tipus	Quantitat	Nombre	Disposició	Cort	Sitja	Pou	Claveguera	Colomar	Tanca	Porta	Rec	Hort	Terra	Vinya	Arboricultura	Pastura	Erm
Subirats	1066	Casa	1	P	SA		Si		Si		Si	Si							
Barcelona	1068	Casa	2	P	G	Si	Si		Si		Si	Si					Si		
Barcelona	1068	Casa	1	S	SA	Si	Si		Si		Si	Si					Si		
Masquefa	1068	Casa	1	P	SA							Si							
Barcelona	1071	Casa	1	S	SA	Si	Si		Si		Si	Si					Si		
Sant Boi de Llobregat	1085	Casa	1	P	SA						Si								
	1095	Casa	1	P	SA						Si	Si							
Barcelona	975	Casal	1	P	SA	Si													
Martorelles	982	Casal	1	S	A										Si				
Barcelona	984	Casal	1	P	A	Si							Si	Si	Si				
Barcelona	985	Casal	1	P	A	Si							Si		Si	Si			
Barcelona	988	Casal	4	P	G	Si													
Barcelona	990	Casal	4	P	G	Si													
Barcelona	993	Casal	1	P	A	Si													
Barcelona	995	Casal	1	P	A	Si													
	1006	Casal	2	S	G				Si										
Barcelona	1015	Casal	1	S	A	Si													
Barcelona	1018	Casal	1	S	A	Si							Si						
Barcelona	1037	Casal	3	S	G		Si												
Barcelona	1053	Casal	3	S	G	Si		Si									Si		
Cervelló	949	Domus	1	S	A										Si	Si			Si
Barcelona	988	Domus	1	S	SA	Si	Si					Si	Si			Si	Si	Si	
Barcelona	988	Domus	4	P	G	Si													
Palau de Plegamans	990	Domus	1	S	SA	Si													
Montcada i Reixac	1007	Domus	1	S	SA										Si				
Sant Cugat del Vallès	1012	Domus	1	S	SA										Si	Si			
	1031	Domus	1	S	SA			Si		Si			Si	Si	Si		Si		
Barcelona	1035	Domus	5	P	G	Si								Si					
Barcelona	1035	Domus	3	P	G	Si								Si					
Ripollet	1044	Domus	1	S	SA	Si									Si				
	1053	Domus	1	S	SA			Si						Si	Si	Si	Si		
Sant Cugat del Vallès	1054	Domus	1	S	SA	Si		Si		Si	Si	Si			Si	Si	Si		
	1055	Domus	1	S	SA		Si			Si	Si	Si							
Barcelona	1055	Domus	1	S	SA	Si													
Badalona	1056	Domus	1	S	A	Si	Si			Si				Si	Si	Si	Si		
	1064	Domus	1	S	A					Si				Si	Si	Si			
Cornellà de Llobregat	1066	Domus	1	S	A		Si		Si	Si	Si				Si				
Santa Perpètua de	1075	Domus	1	S	SA										Si	Si		Si	
Mogoda																			
Barcelona	1076	Domus	1	S	SA			Si									Si		
Barcelona	1085	Domus	1	S	SA											Si	Si		
Sant Boi de Llobregat	1092	Domus	1	S	SA	Si								Si		Si		Si	Si
Capellades	1097	Domus	1	S	SA										Si				Si
Llinars del Vallès	919	Mansió	1	P	SA	Si													
Castellar del Vallès	958	Mansió	1	S	SA										Si				
Barcelona	991	Mansió	1	S	SA										Si	Si	Si		Si
Barcelona	1043	Mansió	1	S	SA										Si	Si	Si		
Banyeres del Penedès	1045	Mansió	1	S	SA										Si				
Vilafranca del Penedès	1057	Mansió	1	S	SA		Si	Si		Si	Si								
Masquefa	1020	Mansó	1	S	SA	Si				Si	Si			Si	Si	Si	Si		Si
Sant Andreu de	1022	Mansó	1	S	SA										Si	Si		Si	
Llavaneres																			
Sant Andreu de	1022	Mansó	1	S	SA										Si	Si		Si	
Llavaneres																			
Sant Andreu de	1022	Mansó	1	S	SA										Si	Si		Si	
Llavaneres																			
Sant Andreu de	1022	Mansó	1	S	SA										Si	Si		Si	
Llavaneres																			
Olèrdola	1032	Mansó	1	S	SA										Si	Si	Si		
Olèrdola	1032	Mansó	1	S	SA										Si	Si			
	1060	Mansó	1	S	SA										Si	Si			

Municipi	Datació	Tipus	Quantitat	Nombre	Disposició	Cort	Sitja	Pou	Claveguera	Colomar	Tanca	Porta	Rec	Hort	Terra	Vinya	Arboricultura	Pastura	Erm
	1060	Manso	1	S	SA											Si			
	1060	Manso	1	S	SA										Si	Si			
La Pobla de Claramunt	1067	Manso	1	P	A										Si				Si
Capellades	1068	Manso	1	S	SA										Si	Si			
Sabadell	1069	Manso	1	S	A	Si									Si	Si			
Sabadell	1069	Manso	2	S	G										Si	Si			
	1074	Manso	1	S	SA											Si			
Ripollet	1079	Manso	1	S	A										Si	Si	Si		Si
Masquefa	1084	Manso	4	S	G									Si	Si	Si	Si	Si	Si
Subirats	1089	Manso	1	S	SA										Si	Si			
Castellví de la Marca	1093	Manso	1	S	SA										Si	Si	Si		

Veiem ara a la figura 70 el nombre total de les mencions per tipus d'hàbitat i la seva distribució entre la zona de Barcelona i la resta del territori, i a la figura 71 la mateixa gràfica aplicada a les mencions que s'acompanyen de referència a elements associat.

Figura 70

Gràfica de distribució del nombre total de les mencions d'espais d'hàbitat, classificades per tipus i la seva proporció entre la zona de Barcelona i la resta del territori

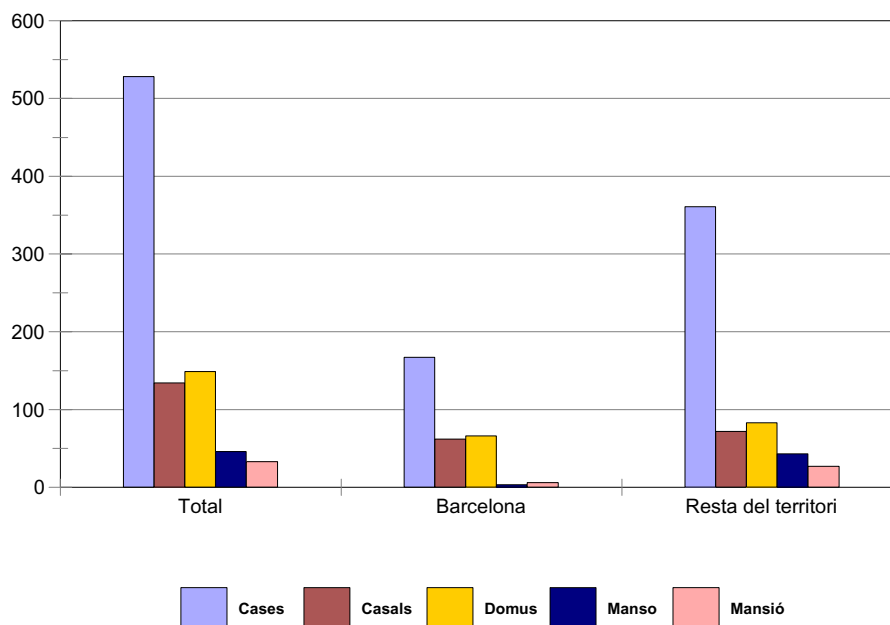
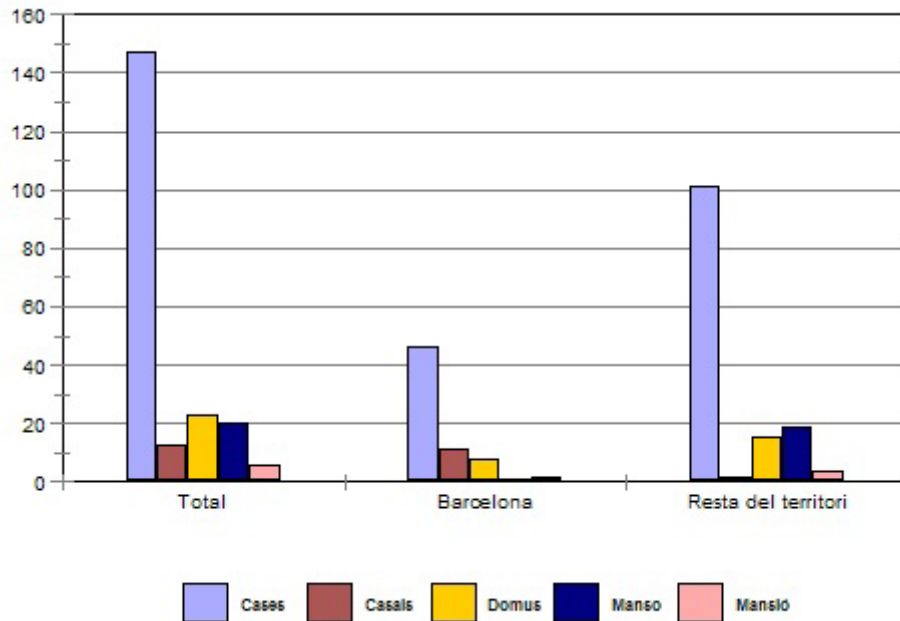

Figura 71

Gràfica de distribució del nombre total de les mencions d'espais d'hàbitat amb referències d'elements associats, classificades per tipus i la seva proporció entre la zona de Barcelona i la resta del territori

Clarament el concepte *casa* és dominant en l'espai i en el temps i, sense dubte, és també el més genèric, motiu pel qual cal suposar que sovint inclou en el seu significat el que és descrit en altres casos amb l'ús de la resta de mots que apareixen a la documentació per referir-se a assentaments i espais d'hàbitat. Discernir-ho és quasi, sinó del tot, impossible, però sí que podem observar tendències i matisos en els significats. De les 890 mencions que corresponen als cinc conceptes representats a la gràfica 69, un total de 528 (un 59,3%) utilitzen el mot *casa*, 134 (un 15%) *casal*, 149 (16,7%) *domus*, 46 (5,1%) *manso* i 33 (3,7%) *mansió*.

De la mateixa manera que hem fet en l'elaboració de les gràfiques 70 i 71, diferenciarem les mencions de l'àmbit de Barcelona, de les de la resta del territori al fer una anàlisi més detallada. Aquesta doble lectura, tot i que de manera general, ens permet assajar una aproximació a les possibles diferenciacions entre un àmbit més clarament urbà i un de rural, tot i que, en cap cas, no podem ubicar les referències de Barcelona dins el marc estrictament urbà de la ciutat. Cal doncs una lectura prudent tot i que, com veurem, resulta prou indicativa.

De les 528 mencions de cases, 147 apareixen esmentades amb elements associats que ens faciliten un aprofundiment en la comprensió del significat del mot. Si analitzem ara les dades de la taula 31 veurem quins són els elements més habitualment associats al concepte de *casa*. De 147 mencions, 99 tenen associades estructures de cort o corrals, de les quals 41 se situen a l'àmbit de

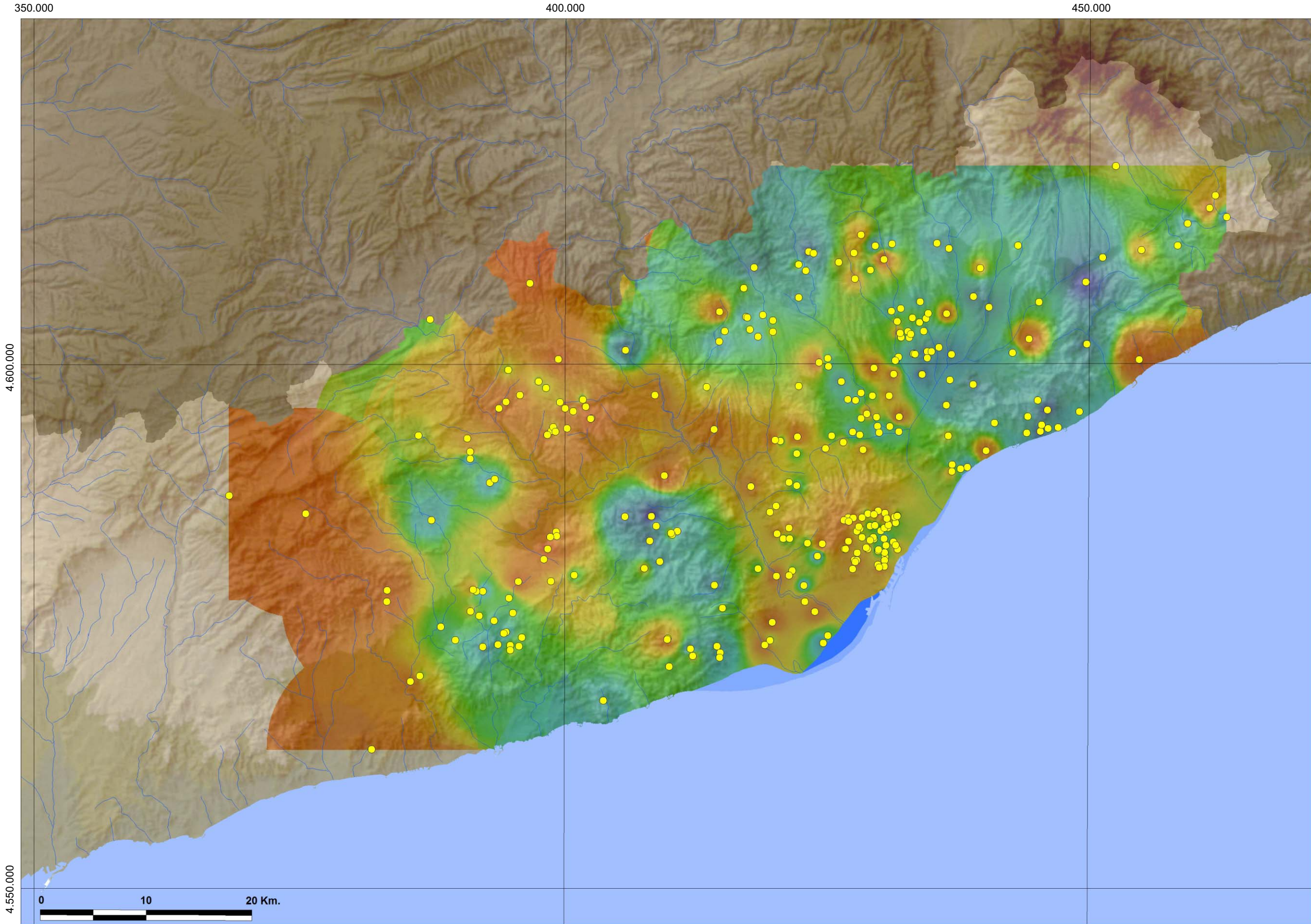
Barcelona; 31 (12 a Barcelona) disposen de sitges; en 11 casos (8 a Barcelona) es disposa de pou; 10 (7 a Barcelona) fan referència a clavegueres; 17 (8 a Barcelona) tenen tanques que semblen protegir alguns dels espais com ara horts o terres i 18 (8 a Barcelona) fan referència a portes que hi ha en aquestes tanques, ja que en 13 de les 17 referències a tanques, s'hi associa la de la porta; 9 mencions relacionen les cases amb la presència immediata de recs (solament 1 cas a Barcelona); 46 (22 a Barcelona) s'associen directament amb horts immediats, tot i que la coincidència d'hortos i recs apareix en 6 ocasions, igual que amb pous, dels quals 5 corresponen a l'àmbit de Barcelona; 79 (14 a Barcelona) s'associen amb terres; 33 (11 a Barcelona) s'associen amb vinyes; en 31 ocasions (13 a Barcelona) es detecta arboricultura immediata a la casa, vinculada directament a la presència de l'hort en 17 ocasions; solament en quatre casos la menció de pastures apareix com a un esment immediat vinculat a la casa (cap a Barcelona) i, finalment, en 13 casos (tampoc cap a Barcelona) s'esmenta la immediatesa de terres definides com a ermes. Un darrer element, clarament vinculat a cases situades fora l'àrea urbana, és el colomar, que s'esmenta en dues ocasions.

A banda d'alguns elements que no són integrables a l'àmbit estrictament urbà, com ara vinyes o terres i especialment pastures i erms, en general el mot casa no presenta associats elements diferenciats en funció de la seva situació en un àmbit urbà o rural. En un i altre trobem sovint els mateixos elements, amb la proximitat de l'hort (més habitualment associat al pou en l'entorn urbà), amb sitges, corrals, etc. Contràriament, la menció de clavegueres sí que és un element prioritàriament vinculat a nuclis urbans o a mencions de cases agrupades, llevat d'alguna excepció.

Tot plegat, a banda d'altres apreciacions que farem posteriorment, un cop analitzades les diverses denominacions referides als hàbitats, és de destacar la coherència de les descripcions que ens proporcionen les fonts, fet que corrobora la fiabilitat del seu contingut per damunt de voler considerar-les merament protocolàries.

La representació de la distribució espacial del mot *casa* i la seva cronologia es mostren a la figura 72. Un cop més, i des de les dates més reculades, la densitat es presenta major a l'esquerra del Llobregat que a la dreta i encara amb un clar predomini per aquestes primeres fases per a l'àrea del Maresme i Vallès Oriental i a les zones més elevades del Vallès Occidental. A la dreta del Llobregat un cop més veiem una presència més antiga que domina al Garraf i a la serra d'Ordal, amb dos extrems avançats a Olèrdola i a l'àrea de Fort-rubí i Torrelavit.

En un total de 47 casos constatem que les cases apareixen associades a altres estructures d'hàbitat, de les que 26 corresponen a Barcelona.

Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció documental de casa.

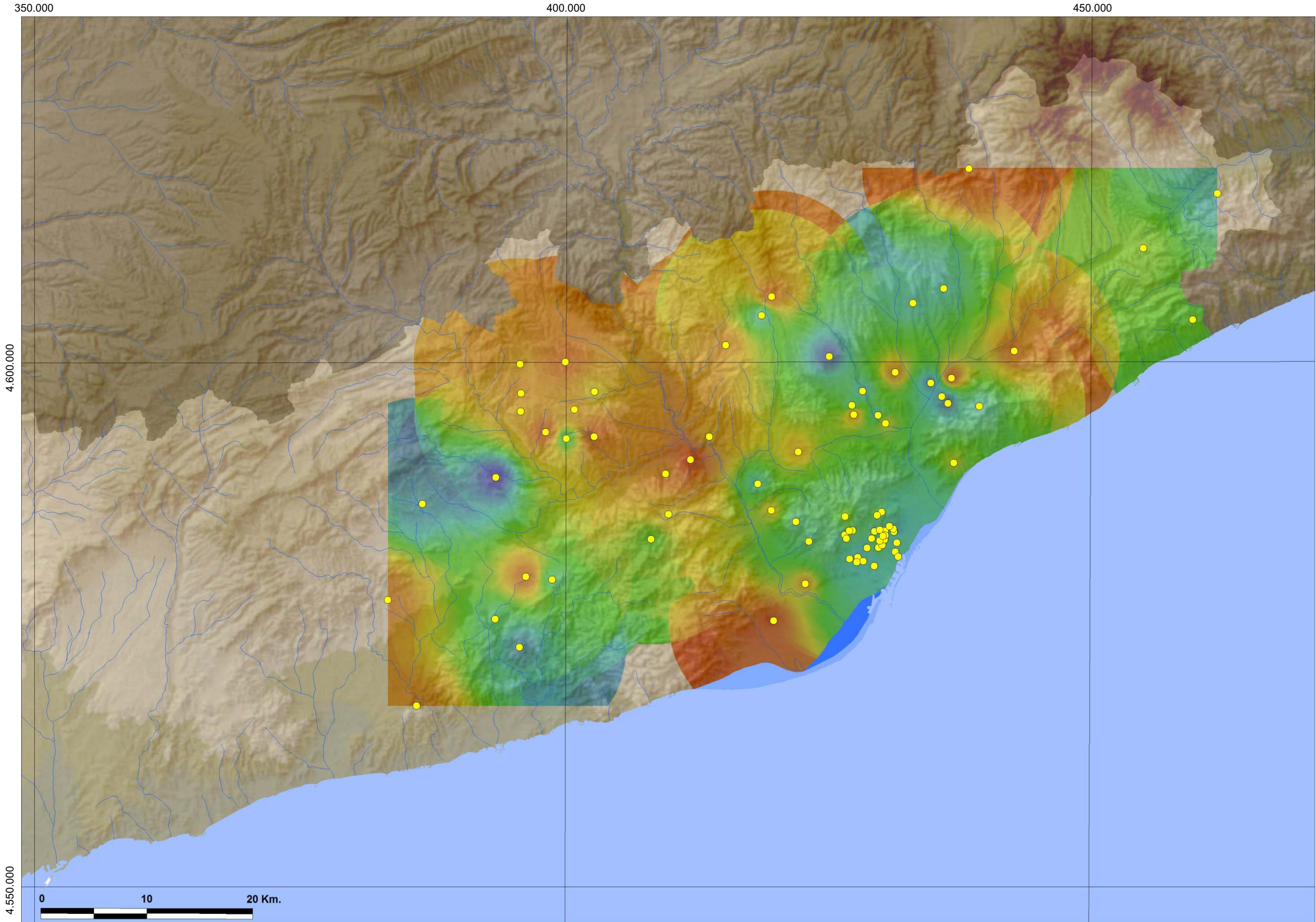
Tornant ara a les dades de la taula 31 i de les figures 69 i 70, analitzarem en la mateixa forma que hem fet pel mot *casa*, el que fa referència a *casa*.

En aquest cas disposem d'un total de 134 referències, de les que 13 presenten informació sobre elements associats. D'aquestes, 11 se situen a l'àmbit de Barcelona, una no és possible situar-la i una altra correspon a l'àmbit del municipi actual de Martorelles. Si ens fixem en la distribució de la totalitat de les mencions a la figura 70, observarem un clar predomini de l'àmbit de Barcelona que n'acumula 62. Recordem pel que fa a la cronologia que el nombre de mencions experimenta un augment considerable en el període entre el 975 i el 1015, seguint uns valors paral·lels als del mot *casa* en nombre absolut, però prenent el lideratge en aquest període si ho analitzem percentualment. Una situació que es repetirà novament a partir del 1050.

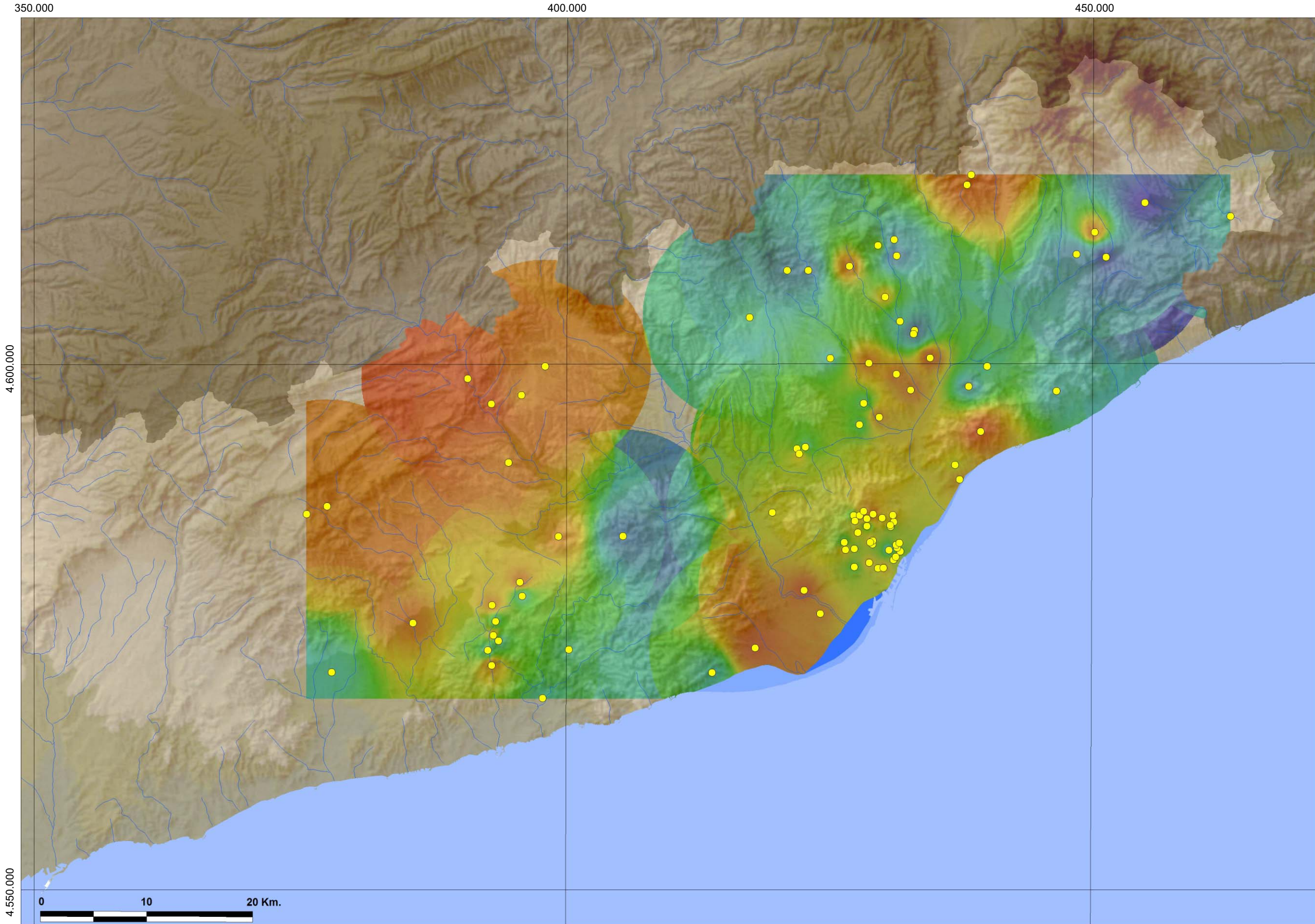
De les 13 mencions, 10 s'associen amb corts o corrals; solament una documenta l'existència de sitges; una també documenta l'existència d'un pou, que correspon alhora a una de les dues mencions d'arboricultura i que podem situar clarament dins el recinte murat de la ciutat; la menció de claveguera també apareix una sola vegada, per a una menció que no ha estat possible ubicar geogràficament; tanques, portes i recs no apareixen en cap ocasió; els horts s'esmenten en 3 ocasions, mentre terres i vinyes apareixen en dues ocasions i fora de l'àrea urbana. De les 13 mencions, 9 esmenten clarament la relació amb altres construccions d'hàbitat, de manera que deixen entreveure una distribució agrupada de les construccions, fet força coherent amb la ubicació majoritària en relació a l'àrea urbana de Barcelona.

Finalment, si ens centrem en la distribució territorial general de les mencions i la seva cronologia, ens adonarem a través de la figura 73 com la major densitat correspon a Barcelona, mentre fora d'aquest àmbit es donen poques agrupacions llevat d'alguns punts immediats al Ripoll. La resta es presenta força dispers, amb cronologies primerenques a Barcelona, punts del Vallès Occidental, defugint en aquest cas les zones més elevades, i parts limítrofes del Vallès Oriental, mentre a la dreta del Llobregat, un cop més, les primeres mencions se situen a Olèrdola i a Font-rubí i Torrelavit. La segona tongada cronològica, que podem situar dins el primer quart del segle XI, ens porta a una densificació a Barcelona, els Vallès, Maresme i part central del Baix Llobregat, a l'esquerra del riu. La darrera tongada correspon a l'expansió que detectàvem a les gràfiques de les figures 69 i 70, que ens situen entre 1050 i 1075, aproximadament. En aquest cas les referències a la immediatesa de construccions d'hàbitat es constata en 14 ocasions, de les que 12 corresponen a l'àrea de Barcelona.

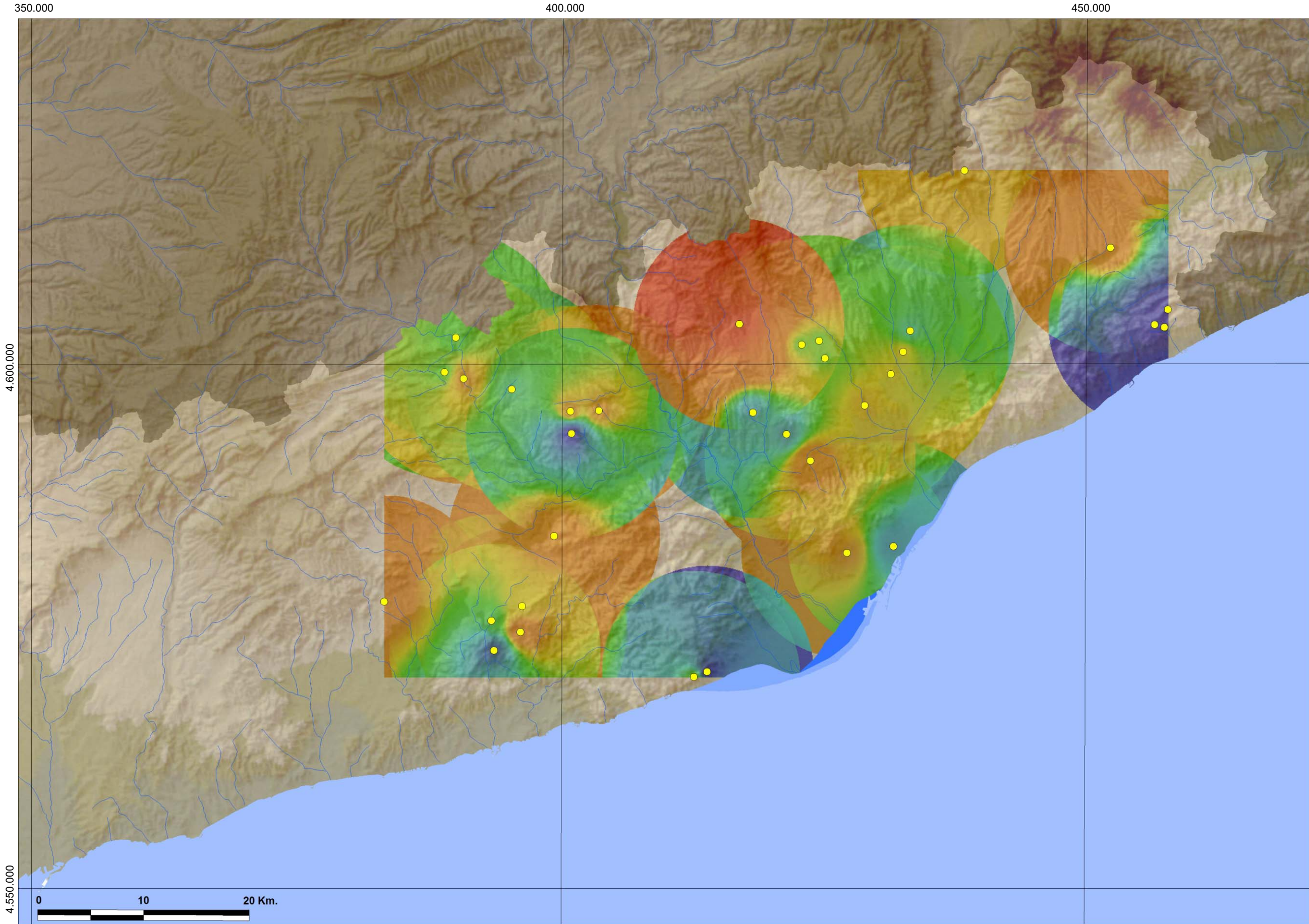
Passem ara a l'anàlisi de la tercera tipologia: *domus*. En total disposem de 149 mencions, 22 de les quals contenen referència a elements associats, amb 8 que

Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció documental de casa/.

Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció documental de *domus*.

Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció documental de manso.

se situen a l'àmbit de Barcelona i les altres a la resta del territori. Aquesta distribució, en relació al nombre total de referències documentals, és de 66 a Barcelona i 83 a la resta del territori. La variabilitat cronològica de les mencions presenta un creixement sostingut, amb puntes concretes el 925, el 1000 i el 1075, i que es fa especialment regular des del 1025.

Quins elements apareixen associats a *domus*? De les 22 mencions, 10 (6 a Barcelona) esmenten corts o corrals; 4 (2 a Barcelona) esmenten sitges; la presència de pous es constata en 5 casos (2 a Barcelona, 1 a Sant Cugat del Vallès i 2 que no es poden ubicar), dels quals 3 s'associen amb la presència d'horts; solament en un cas, que se situa a Cornellà de Llobregat, s'esmenta l'existència de claveguera, tot i que es refereix a una menció que sembla deixar clara la inexistència de cap altra edificació d'hàbitat immediata; la menció de colomars es fa de forma majoritària associada a *domus* i apareix en quatre ocasions del total de sis que tenim registrades (cap de situada a Barcelona); les mencions de tanques les registrem en tres ocasions, també vinculades a les dues que registrem de portes; les mencions d'hort, amb dues mencions de rec, apareixen en 8 ocasions, de les quals 3 se situen a Barcelona; 12 mencions (cap de Barcelona) documenten la presència de terres; 9 (amb una a de Barcelona, que se situa a Sarrià) documenten vinyes; 7 mencions (3 a Barcelona) documenten arboricultura, que en 4 casos s'associa amb horts; finalment, la presència de pastures es documenta en 3 ocasions (1 a Barcelona, que se situa segons el document clarament fora del recinte murat), mentre que la d'erms apareix en 4 ocasions (una a Barcelona i en la mateixa situació que en el cas de les pastures).

Pel que fa a la distribució espacial i temporal de les *domus*, la podem analitzar a través de la figura 74. Ja hem comentat, i s'observa clarament a les figures 65 i 66, un creixement força sostingut de les mencions, que es fa especialment notable percentualment entre el 1025 i el 1075 i que presenta puntes el 925, el 1000 i el 1075. A la primera corresponen les mencions situades més a l'extrem est del Vallès Oriental i les de Barcelona; entre el 950 i el 1000 les mencions s'estenen cap el nord del Vallès Occidental, se segueixen evidenciant a Barcelona i a la dreta del Llobregat les trobem a Castelldefles, Cervelló, Sant Pere de Ribes, Olivella, Olèrdola i Banyeres del Penedès; entre el 1000 i el 1050 s'aprecia una densificació progressiva, tot i que lenta fins el 1025, que ocupa especialment el centre del territori del Vallès Occidental; en la darrera fase expansiva es densifica el Vallès Occidental, també la meitat oest del Maresme, la part baixa del Baix Llobregat i, alhora, es fa present a l'àrea de Capellades, Piera, Torrelavit, Pontons, Subirats, Castellví de la Marca i a l'entorn d'Olèrdola. En set mencions situades a l'àrea de Barcelona registrem com a límit la referència a altres construccions d'hàbitat, sense que tinguem dades per a la resta.

Centrem-nos ara en l'anàlisi del mot *manso*. Aquest mot apareix en 46 ocasions i disposem de 19 referències associades a elements. Cal destacar d'entrada que la

seva vinculació a l'àrea de Barcelona és mínima: solament tres mencions i cap en l'àmbit urbà.

Un primer fet que crida l'atenció és l'escàs nombre d'associacions amb corts o corrals (2 casos), i cap referència mai a sitges, pous, clavegueres, colomars, tanques, portes o recs. Solament en dues ocasions s'esmenta l'hort, associat també a l'arboricultura, mentre que les associacions a terres i vinyes són quasi absolutes (17 i 18 casos, respectivament) i coincidents ambdues en 16 ocasions. La relació amb pastures apareix en 5 ocasions i 4 en el cas d'erms.

Solament en tres ocasions es pot deduir la proximitat immediata de construccions d'hàbitat.

Pel que fa a la cronologia, ens situem per a les més reculades al darrer terç del segle X i encara amb esments singulars com el d'un document del 970 (CSC, doc. 92): "*maso que est casale*". És de fet a partir de l'any 1000, i en especial des de cap a 1020, que es detecta una freqüència creixent, tal com es veu a les figures 65 i 66. És l'única forma de les que hem analitzat que en acostar-se al segle XII no experimenta una línia de davallada en correspondència al nombre de fonts i de UT documentades, sinó que manté la línia ascendent.

Si ens fixem en la figura 75, podrem veure com la distribució cronològica i espacial per a cada una de les inflexions més clarament visibles a la gràfica de la figura 66, és força uniforme i extensa en el territori. Les primeres corresponen bàsicament a la fase a l'entorn de 1025 i apareixen al Vallès Occidental, Maresme, entorn de Barcelona i a la dreta del Llobregat, a Castelldefels, Olèrdola i Masquefa. Les mencions que s'han incorporat fins el 1050 són molt escasses i se situen a la zona d'Olèrdola, Sant Cugat del Vallès i Rubí. És a partir de 1050 quan s'observa una clara inflexió, amb una línia ascendent que es contraposa a la de la resta de tipus de mencions analitzades. Les 36 mencions que corresponen al període que s'inicia el 1050 es repartiran per tot el territori comtal, fins a Castellví de la Marca, Olèrdola i Capellades.

Pel que fa als esments de *mansio*, en comptabilitzem un total de 34, dels quals 13 se situen a Barcelona i 21 a la resta del territori. Solament 6 (2 a Barcelona i 4 a la resta) apareixen amb elements associats, el que certament limita molt el marge interpretatiu. En general la màxima concentració de mencions es dona a l'entorn de 1050.

Com a elements associats, considerats amb totes les reserves per l'escàs nombre d'exemples, la terra apareix en aquest cas com a predominant (5 dels sis exemples, dels quals 2 esmenten l'arboricultura, ambdós a Barcelona); en dos casos, els situats a Barcelona però fora de l'àrea urbana, documentem vinyes i també, en un cas, erm. En el cas de la menció situada a Llinars del Vallès l'únic

element associat és la cort; mentre que en el situat al terme de Vilafranca del Penedès documentem la presència de sitja, pou i tanca amb la seva porta.

En la distribució cronològica i espacial, que podem seguir a la figura 76, veiem que les més antigues se situen a l'àrea del Vallès Oriental i Occidental, amb una cronologia entre el 919 i el 1012. En el mateix territori i fora d'aquesta marc cronològic solament s'incorpora una menció el 1065 a Caldes de Montbui.

A la zona de Barcelona la primera menció és de 991, mentre que la majoria se situen cap a la meitat del segle XI. Les mencions situades al Maresme i properes al delta del Llobregat corresponen al període entre 1048 i 1071. A la dreta del Llobregat, és a l'àrea del Penedès on se situen les mencions. Les més antigues a Olèrdola (978 i 997) i Sant Pere de Riudebitlles (1011) i ja més tardanament, a Subirats (1043) i Banyeres del Penedès (1045). Les mencions més modernes de la zona corresponen a Vilafranca del Penedès (1057) i a Castellet i la Gornal (1099).

Cal fer una explotació prudent d'aquesta informació, però la importància de les dades que afloren a partir del creuament de les informacions i de l'anàlisi de les distribucions cronològiques i territorials, tot i que encara no és possible bastir un model precís per a cada una de les denominacions que al llarg del temps se superposen i evolucionen, sí que creiem que dibuixen una orientació primera que obliga, si no a la reformulació de les definicions presentades al començament de l'apartat, si almenys a matisar-les.

A la taula 32 presentem un resum general de les associacions amb elements que faciliten la comprensió del que hem exposat anteriorment.

Taula 32

Resum de valors absoluts d'elements associats a cada una de les denominacions dels llocs d'hàbitat, diferenciant el nombre total, de les ubicades a l'àrea de Barcelona i a la resta del territori, segons la documentació.

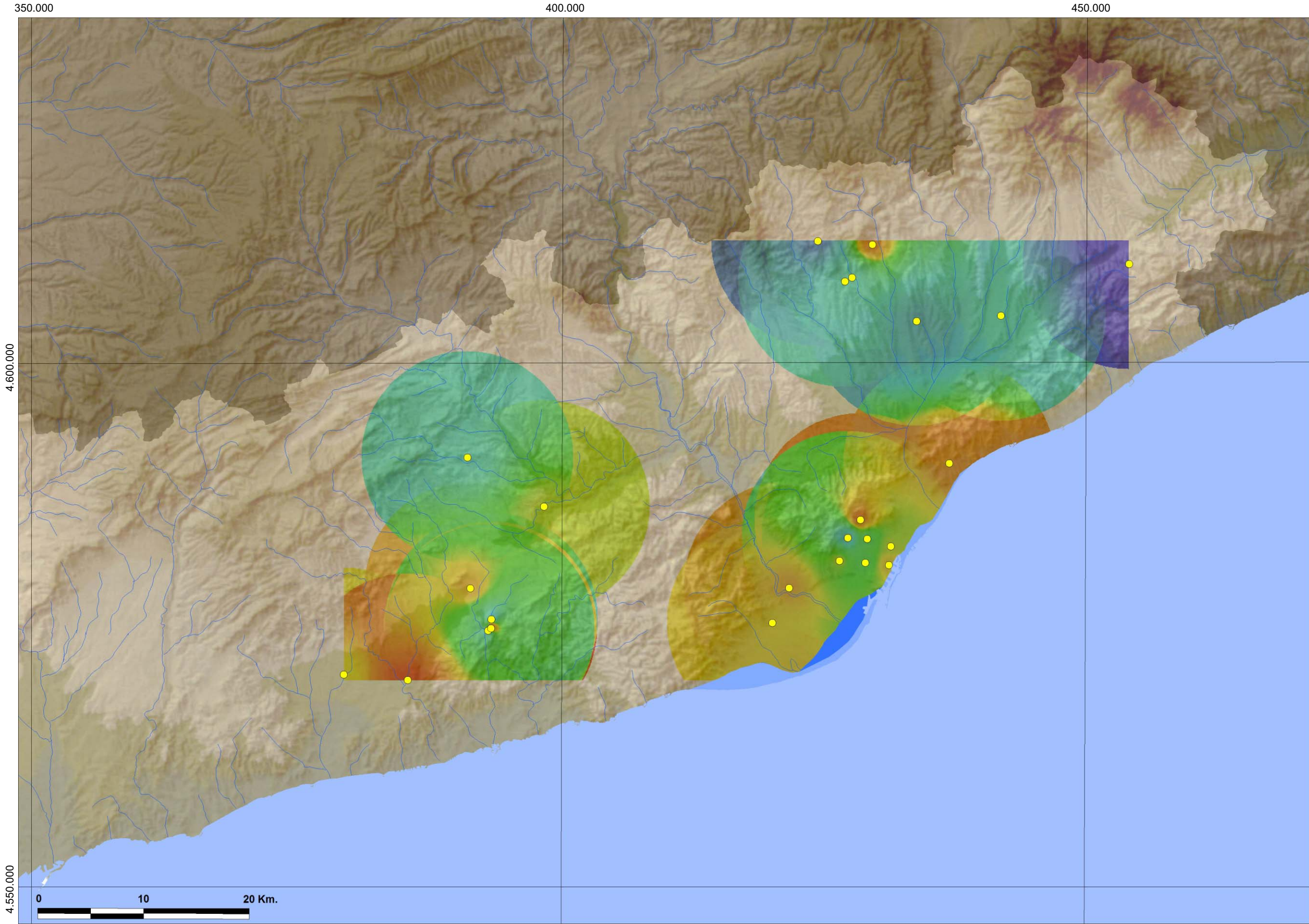
Tipus	Situació	Total	Cort	Sitja	Pou	Claveguera	Colomar	Tanca	Porta	Rec	Hort	Terra	Vinya	Arboricultura	Pastura	Erm
Casa	General	147	99	31	11	10	2	17	18	9	46	79	33	31	4	13
	Barcelona	41	41	12	8	7	0	8	8	1	22	14	11	13	0	0
	Resta del territori	106	58	19	3	3	2	9	10	8	24	65	22	18	4	13
Casal	General	13	10	1	1	1	0	0	0	0	3	2	2	2	0	0
	Barcelona	11	10	1	1	0	0	0	0	0	3	1	2	2	0	0
	Resta del territori	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Domus	General	22	10	4	5	1	4	3	2	2	8	12	9	7	3	4
	Barcelona	8	6	2	2	0	0	0	0	0	3	0	1	3	1	1
	Resta del territori	14	4	2	3	1	4	3	2	2	5	12	8	4	2	3
Manso	General	19	2	0	0	0	0	0	0	0	1	17	18	4	5	4
	Barcelona	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tipus	Situació	Total	Cort	Sitja	Pou	Claveguera	Colomar	Tanca	Porta	Rec	Hort	Terra	Vinya	Arboricultura	Pastura	Erm
	Resta del territori	19	2	0	0	0	0	0	0	0	1	17	18	4	5	4
Mansio	General	6	1	1	1	0	0	1	1	0	0	4	2	2	0	1
	Barcelona	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	2	0	1
	Resta del territori	4	1	1	1	0	0	1	1	0	0	2	0	0	0	0

De l'anàlisi feta no sembla que sigui sostenible la interpretació que vincula el concepte de *casa* a la seva situació preferent al camp o en petits nuclis de població. Si observem la gràfica de la figura 70 ens adonem immediatament que un percentatge molt elevat, superior al 46%, se situen a l'àrea de Barcelona, que és la que amb més claredat podem considerar com de caràcter urbà des del primer moment. És cert que aquest percentatge inclou un nombre elevat que són fora de l'àrea urbana de Barcelona, però l'estudi detallat de les mencions associades amb elements fa palesa la imprecisió de considerar la *casa* com a fonamentalment rural. Fa l'efecte que més aviat quan els documents parlen de *casa* es refereixen a una construcció que no és rural per la seva ubicació, sinó per la seva funció i estructura interna, en un moment que la producció per a l'autoconsum ocupa un lloc destacat. Tant en l'àmbit urbà com rural la presència de corts o corrals és molt elevada, així com l'existència d'una terra immediata i també l'hort, on hi ha arbres plantats. Moltes cases disposen de sitges i en l'àmbit urbà els pous ocupen un lloc destacat. Però en cap cas es dibuixa una diferenciació especial entre l'estructura d'una *casa* situada en un o altre indret.

Podem observar alguna diferenciació en el temps? Que sigui prou destacable segurament l'augment de complexitat cap al darrer quart del segle X, on el nombre d'elements associats es multiplica, però un cop més sense especial incidència en relació a la ubicació geogràfica.

En el cas de *casa/* les conclusions són necessàriament menys sòlides ja que el nombre disponible d'exemples amb elements associats és molt baix: de 134 mencions, solament 22. Les gràfiques de les figures 65, 66 i 69 ens mostren evolució, freqüències i distribució similars a les observades en el cas de *casa*. Si a aquestes hi afegim les que ens proporciona la taula 31, veurem que en el període més àlgid de les mencions de *casa* i *casa/* la coincidència en els elements associats és elevada, el que reforça més la consideració del seu ús, en la majoria dels casos, com a sinònims. Per a la resta, seguim en la imprecisió que ja s'assenyalava en les definicions recollides més amunt i que ara per ara no sembla superable. Destaquem el fet, però, que mentre el mot *casa* sembla referir-se en percentatges força equivalents a construccions aïllades i agrupades, en el cas que

Mapa de distribució i representació interpolada segons la datació de la menció documental de *mansio*.

ens ocupa s'insinua una preferència per la construcció aïllada. Potser sigui aquest l'element bàsic de diferenciació?

Pel que fa a *domus*, els resultats de la recerca sí que aconsellen prendre amb molta prudència l'afirmació que el seu significat és sinònim de *casa* i en ús especialment en l'àmbit urbà de Barcelona. És aquesta una afirmació rebatuda clarament amb les dades de la gràfica 69. Si que destaca un fet en relació a la seva distribució, ja que mentre en l'àmbit urbà de Barcelona apareix relacionada amb altres construccions d'habitat, a la resta del territori les dades disponibles sempre ens porten a identificar-la com a aïllada i si ens atenem als elements associats, tot indica que el mot implica la referència a la casa amb un seguit d'element que són propis de l'explotació agropecuària (sitges, terres, vinyes, colomars, etc.). És molt possible que l'ús del mot en l'àmbit urbà tingui un sentit sovint equivalent al de *casa*, però a la resta del territori més aviat sembla referir-se a un complex que cronològicament es vincula amb l'expansió més marcada que es dona vers el 1050.

L'anàlisi cronològica, espacial i d'associacions de la forma com apareix el mot *manso* referma el sentit de les definicions de Pierre Bonnassie i de Victor Farias que hem recollit més amunt. El *manso* és, bàsicament, la referència a una propietat en la qual el que destaca són les seves terres en explotació. Una característica que l'aparta clarament de les àrees urbanes, com es palesa a les gràfiques de les figures 69 i 70. La seva distribució espacial i cronològica i el creixement que experimenta el seu ús a partir de mitjan segle XI permet constatar un fenomen general que, assenyalat per Lluís To a l'àrea gironina, també es fa present a la resta de territoris: "... *el mas es converteix a poc a poc en la unitat de base de la senyoria en tots els seus nivells.*" (TO: 1997, pàg. 196). I això sembla que és el que es veu reflectit en la precisió com s'usa el mot en els documents del moment.

La darrera de les formes analitzades, *mansio*, ens presenta pocs exemples, però tot i ser considerada com a sinònim de *casa*, ens inclinem a veure-la més propera a *manso* si atenem a la correspondència que presenta en quan a elements associats, distribució i cronologia. Segur que no sempre, però sí que sembla dominant en aquesta accepció a la segona meitat del segle XI.